

Konsekvensutredning - förslag till nya föreskrifter och allmänna råd om bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt LSS

Dnr 4.1-10777/2026

Innehåll

1	Bakgrund och läsanvisningar	4
1.1	Gällande rätt	4
1.2	Bemyndiganden som myndighetens beslutanderätt grundar sig på5	
1.3	Det aktuella problemet och den förändring som Socialstyrelsen eftersträvar.....	5
1.4	Kontakter vid genomförandet av författningsarbetet	7
1.5	Konsekvenser om ingen åtgärd vidtas	8
2	Förslag och alternativa lösningar	9
	Tillämpningsområde.....	9
	Begreppsförklaringar.....	9
	Ledningssystem.....	10
	Rutiner avseende olycksrisker.....	10
	Bostadens utformning.....	11
	Val av bostad.....	15
	Inflytande och medbestämmande.....	16
	Omvårdnadens innehåll.....	19
	Omvårdnadens planering.....	19
	Hur omvårdnad ska ges och utformas.....	20
	Att vaka över hälsa.....	28
	Egenvård.....	29
	Samarbete.....	30
	Personalens kompetens.....	31
	Allmänt om personalens kompetens.....	34
	Föreståndarens kompetens.....	34
	Kompetenskrav för personal utöver föreståndare - övrig personal.....	36
	Introduktion.....	41
	Handledning och kompetensutveckling.....	42
	Bemannning.....	42
	Uppföljning.....	45
	Avslut av insats.....	48
3	Konsekvenser av förslagen	49
3.1	Berörda av regleringen.....	49
3.2	Kostnader och intäkter för kommunerna.....	53
3.3	Kostnader och intäkter för regionerna.....	56
3.4	Konsekvenser för kommunala självstyret.....	56
3.5	Kostnader och intäkter för staten.....	56
3.6	Kostnader och intäkter för företag och andra enskilda...57	

3.7 Konsekvenser för ungdomar som har insatsen.....	57
3.8 Barnkonsekvensanalys.....	58
3.9 Andra relevanta konsekvenser.....	60
3.10 Åtgärder för att förslaget inte ska medföra mer långtgående kostnader/begränsningar än nödvändigt för att uppnå syftet.....	61
3.11 Bedömning av om förslagen överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till EU.....	61
4 Ikraftträdande, informationsinsatser och utvärdering ..	62
4.1 Ikraftträdande.....	62
4.2 Informationsinsatser.....	62
4.3 Hur och när konsekvenserna av förslagen kan utvärderas..	62

1 Bakgrund och läsanvisningar

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2012:6) om bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt LSS trädde i kraft den 1 september 2012. Den författningen kommer fortsättningsvis i denna konsekvensutredning benämnas SOSFS 2012:6. Författningen syftar till att säkerställa att de barn och ungdomar som bor i en bostad med särskild service får det stöd och den hjälp som de har rätt till och att insatsen uppnår de kvalitetskrav som uppställs i LSS. Den syftar också till att det ska bli lättare för alla nivåer att veta vad som gäller, underlätta tillämpningen av lagen och göra så att rättstillämpningen blir lika över landet.¹

Socialstyrelsen gjorde under år 2021–22 en grundläggande och en fördjupad uppföljning av författningen. Uppföljningarna visade att det finns behov av revidering av flera delar av författningen. Särskilt frågor om kompetens och bemanning, föreståndares ansvar, samverkan, lokalisering, antal personer som får insatsen i samma bostad och barns delaktighet lyftes i den fördjupade uppföljningen.² Revideringen har utgått från de frågor som aktualiserats i uppföljningarna och behov av språkliga förändringar samt uppdateringar som beror på ändringar i andra föreskrifter eller lagstiftning.

Inspektionen för vård och omsorg, IVO, ska utföra inspektioner av bostäder med särskild service för barn eller ungdomar enligt 9 § 8 LSS minst en gång per år.³ IVO har i sin tillsyn under flera år uppmärksammat att personer med funktionsnedsättningar utsätts för tvångs- och begränsningsåtgärder i sina boenden.

1.1 Gällande rätt

Insatsen som den idag gällande författningen SOSFS 2012:6 och den föreslagna författningen avser är bostad med särskild service för barn eller ungdomar som behöver bo utanför föräldrahemmet.

Verksamhet enligt LSS ska vara av god kvalitet och bedrivas i samarbete med andra berörda samhällsorgan och myndigheter. Verksamheten ska vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde ska i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges. Kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.⁴

¹ Konsekvensutredning – Förslag till nya föreskrifter och allmänna råd om bostad med särskild service för barn eller ungdomar som behöver bo utanför föräldrahemmet enligt 9 § 8 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, dnr 6.1 – 40595/2011-26.

² Se dokumentation i dnr 23238/2021 och 1158/2022.

³ 11 § förordningen (1993:1090) om stöd och service för vissa funktionshindrade.

⁴ 6 § första stycket LSS.

För verksamheten ska det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad ska kunna ges.⁵

Den enskilde ska genom insatserna tillförsäkras goda levnadsvillkor. Insatserna ska vara varaktiga och samordnade. De ska anpassas till mottagarens individuella behov och utformas så att de är lätt tillgängliga för de personer som behöver dem och stärker deras förmåga att leva ett självständigt liv.

1.2 Bemyndiganden som myndighetens beslutanderätt grundar sig på

Förslagen grundar sig på följande bemyndiganden:

- 13 § förordningen (1993:1090) om stöd och service till vissa funktionshindrade. I bemyndigandet anges att Socialstyrelsen får i fråga om verksamhet enligt 9 § lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade meddela föreskrifter till skydd för enskildas liv, personliga säkerhet eller hälsa.
- 14 § förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. I bemyndigandet anges att Socialstyrelsen får meddela ytterligare föreskrifter om verkställigheten av lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade och lagen (1993:388) om införande av lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade samt föreskrifter om verkställigheten av denna förordning.

1.3 Det aktuella problemet och den förändring som Socialstyrelsen eftersträvar

IVO har återkommande i sin tillsyn funnit brister kopplade till användning av tvångs- och begränsningsåtgärder.⁶

I en särskild undersökning som gjordes 2023 av gruppbofasta för vuxna enligt LSS fann IVO brister i 80 av 90 granskade gruppbofasta och i två tredjedelar av verksamheterna användes tvångs- och begränsningsåtgärder. IVO:s slutsats är att en stor andel av de som bor i de tillsynande verksamheterna inte får sin rätt att leva som andra uppfyllt. IVO:s bedömning är att en orsak är att kommuner och privata aktörer inte har säkerställt tillräcklig kompetens hos verksamheternas ledning och personal

⁵ 6 § andra stycket LSS.

⁶ Vad har IVO sett 2019? IVO 2020, Vad har IVO sett 2020? IVO 2021, Vad har IVO sett 2021? IVO 2022, Vad har IVO sett 2022? IVO 2023 och Vad har IVO sett 2023? IVO 2024.

och att en annan orsak är att ledningen inte alltid har tagit sitt fulla ansvar för verksamhetens kvalitet.⁷ Även om den undersökning som gjordes 2023 avsåg gruppboendestäder för vuxna så finns kännedom om brister som avser begränsningsåtgärder även i bostad med särskild service för barn eller ungdomar.

I rapporten *Vad har IVO sett 2021* skriver IVO att den enskilt mest förekommande bristen IVO ser i tillsynen av LSS-boenden för barn och unga rör begränsningsåtgärder av olika slag. Vissa missförhållanden har varit så pass allvarliga att de inneburit fara för barns liv och hälsa. Enligt IVO förekommer att barn regelbundet låses in i sina lägenheter och att exempelvis en sovplats utgjorts av en madrass på golvet omgärdad av en bur.⁸

Det finns också andra burliknande konstruktioner i tillsynsbeslut som Socialstyrelsen har tagit del av. Det kan handla om att ett barn låsts in i en säng som omgärdats av plexiglas med grind som låses från utsidan⁹ eller i ett annat fall i en bursäng med spjälor från botten upp till taket där öppningen till sängen är låsbar utifrån. Dylik bursäng har också kombinerats med en sovpåse i syfte att hindra barnet från att ställa sig upp.¹⁰ Det finns exempel där personal använt saccosäckar för att hålla i och trycka ner barnet när barnet hamnat i affekt. I andra fall har personal använt sig av fasthållningar och nedläggningar på ett sätt som orsakat rädsla och obehag hos barnet.¹¹

Att det förekommer tvångs- och begränsningsåtgärder i bostäder med särskild service för barn och vuxna enligt LSS är inte något nytt utan har uppmärksammats tidigare. 2018 anger IVO att myndigheten även tidigare år sett att barn och vuxna utsätts för tvångs- och begränsningsåtgärder på boenden. Det kan röra sig om att fysiskt begränsa barn eller unga vuxna, genom att verksamheterna sätter lås eller larm på dörrar. Tidigare har det även förekommit allvarligare händelser där personer exempelvis har blivit fasthållna av personal. Förutom att personalen behöver mer kunskap om hur de förebygger och hanterar utmanande beteenden, så ser IVO också att personalen behöver mer kunskap om skillnaden mellan tvångs- och begränsningsåtgärder å ena sidan, och skyddsåtgärder å andra sidan.¹² IVO har sett att när tvångs- eller begränsningsåtgärder förekommer på boenden handlar det ofta om brister i personalens kompetens, bl.a. rörande pedagogiska metoder eller kommunikation.¹³

⁷ Att inte få rätten att leva som andra – Redovisning av den nationella tillsynen av gruppboendestäder för vuxna enligt LSS, IVO (2023) s. 3.

⁸ *Vad har IVO sett 2021? – Iakttagelser och slutsatser om vårdens och omsorgens brister för verksamhetsområdet*, IVO (2021) s. 29.

⁹ IVO:s beslut den 12 juni 2023 i dnr 32377/2022.

¹⁰ IVO:s beslut den 21 februari 2024 i dnr 22020/2023.

¹¹ *Vad har IVO sett 2021?* IVO (2022) s. 20.

¹² *Vad har IVO sett 2018?* IVO (2018), s. 39.

¹³ *Vad har IVO sett 2019?* IVO (2020) s. 59.

Sammanfattningsvis har IVO konstaterat att det finns omfattande brister i verksamheternas kvalitet inklusive långtgående tvångs- och begränsningsåtgärder. Reviderade föreskrifter och allmänna råd kan vara en del av en långsiktig förbättring av verksamheternas kvalitet. Syftet med revideringen är att barn och ungdomar som får insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt 9 § 8 LSS ska få möjligheter att leva som andra och genom insatsen tillförsäkras goda levnadsvillkor. Förslagen ger bättre förutsättningar för att säkerställa kvaliteten i bostad med särskild service för barn eller ungdomar bland annat genom att förtydliga krav på personalens utbildning och den beslutande nämndens uppföljning.

Bestämmelserna beskrivs i kapitel 2 i den ordning som de ligger i författningsförslagen. Socialstyrelsens genomgående bedömning är att om inte förslagen till justerade eller nya bestämmelser genomförs så finns risk för att kvalitetsbrister i verksamheten kvarstår.

1.4 Kontakter vid genomförandet av författningsarbetet

Författningsarbetet har sin grund i den fördjupade uppföljning av SOSFS 2012:6 som gjordes 2023 och där ändringsbehov framkom. Under arbetets gång bildades en referensgrupp bestående av deltagare från representanter för SKR, Vårdföretagarna, Attendo, Frösunda omsorg, Humana, Nytida, Cedergruppen, Skåningegård omsorg, Autism Sverige, Ersta diakoni Riksförbundet FUB, Arboga kommun, Gävle kommun och Göteborgs kommun. Deltagarna har givits möjlighet att lämna synpunkter på hur tillämpningen av SOSFS 2012:6 fungerar samt bidragit med synpunkter till författningsarbetet.

Därutöver har Socialstyrelsen under författningsarbetet inhämtat synpunkter och information från representanter för följande statliga myndigheter. Inspektionen för vård och omsorg, IVO, Arbetsmiljöverket, Myndigheten för delaktighet, MFD, Myndigheten för yrkeshögskolan, MYH, Myndigheten för vård- och omsorgsanalys, MYVA och Boverket.

1.5 Konsekvenser om ingen åtgärd vidtas

Det kan antas att de omfattande kvalitetsbristerna som märks i IVO:s tillsyn kvarstår om ingen åtgärd vidtas. Det får stora konsekvenser för de barn och ungdomar som tar del av insatserna. Socialstyrelsen bedömer då att en högre risk för tvångs- och begränsningsåtgärder kvarstår och att färre barn och ungdomar tillförsäkras goda levnadsvillkor genom insatsen.

Socialstyrelsen bedömer att annat stöd i annan form, så som kunskapsstöd och liknande, inte på ett tillräckligt effektivt sätt skulle stödja verksamheterna i att uppfylla de krav och mål som finns i lagstiftningen och skapa jämlikhet över landet och mellan kommunalt och enskilt bedrivna verksamheter.

Nedan redovisar vi närmare överväganden för förslagen till föreskrifter och allmänna råd och för resonemang om olika alternativ för att uppnå den effekt som vi eftersträvar med regleringen, för- respektive nackdelar som finns med olika alternativ samt en motivering till varför vi har kommit fram till att den reglering som vi föreslår är den mest ändamålsenliga.

2 Förslag och alternativa lösningar

Tillämpningsområde

Bestämmelser om tillämpningsområde finns i förslagets 1 kap. 1 §.

Tillämpningsområdet föreslås vara detsamma. Ett förtydligande läggs in jämfört med tidigare bestämmelse om tillämpningsområde på så sätt att bostad med särskild service skrivs ut i andra punkten.

Begreppsförklaringar

Nuvarande reglering

I 2 § SOSFS 2012:6 anges följande:

I dessa föreskrifter och allmänna råd avses med:

omvårdnad	individuellt anpassad hjälp i den dagliga livsföringen som behövs för att tillgodose ett barns eller en ungdoms fysiska, psykiska och sociala behov
ungdom	person som har fyllt 18 år

Socialstyrelsens överväganden

I förklaringen av begreppet omvårdnad har hjälp bytts ut mot stöd. Det har också gjorts tillägg som innebär ett förtydligande av att omvårdnaden kan vara av både praktisk och vägledande natur. I bostad med särskild service för barn eller ungdomar ingår omvårdnad.¹⁴ Av förarbeten till LSS uttalas att det i omvårdnaden bör ligga en skyldighet att ge både stöd och hjälp till enskilda med dagliga behov som de inte klarar själva. Exempel på sådana behov kan vara hjälp att sköta hygien, att klä på sig, att förflytta sig, att kommunicera med andra, att komma ut bland människor och att hjälpa till med inköp av olika slag.¹⁵ Begreppet ungdom förtydligas också så att det framgår att det endast är personer som har insatsen som avses. För ökad förståelse så har även en förklaring av vad som i föreskrifterna och allmänna råden avses med barn lagts till.

¹⁴ Se 9 e § LSS. Kommunerna har också ett hälso- och sjukvårdsansvar exklusive läkarinsatser för personer som bor i bostad med särskild service, se proposition 1992/93:159 om stöd och service till vissa funktionshindrade s. 182, men det är inte det som avses här.

¹⁵ Se prop. 1992/93:159 s. 91.

Socialstyrelsens förslag

Begreppsförklaringar finns i förslaget 1 kap. 2 §:

I dessa föreskrifter och allmänna råd avses med:

omvårdnad	individuellt anpassat stöd av praktisk eller vägledande natur i den dagliga livsföringen som behövs för att tillgodose ett barns eller en ungdoms fysiska, psykiska och sociala behov
-----------	---

barn	en person som inte har fyllt 18 år och som får insatsen
------	---

ungdom	en person som har fyllt 18 år och som får insatsen
--------	--

Ledningssystem

Liksom tidigare kommer det att finnas en upplysningsbestämmelse till Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete. Bestämmelsen, som finns i förslaget 2 kap. 1 §, har endast ändrats språkligt jämfört med tidigare.

Rutiner avseende olycksrisker

Nuvarande reglering

I allmänna råd till 4 § SOSFS 2012:6 anges att olycksrisker i bostadsmiljön systematiskt bör identifieras och åtgärdas.

Socialstyrelsens överväganden

I uppföljningen framkom synpunkter på att lokalisering nära exempelvis vägar och vatten medför risk för begränsningsåtgärder och att det därför behövs regler mot dylik lokalisering. Även om lokalisering nära vägar och vatten kan få konsekvenser för enskildas liv, personliga säkerhet och hälsa så kan det också finnas fördelar med närhet till kommunikationer. Socialstyrelsen har inte gjort någon kartläggning om lokalisering och ett förbud mot lokalisering nära kommunikationer skulle kunna få konsekvenser som i dagsläget är svåra att överblicka. Det är emellertid av största vikt att risker för barn och ungdomar i deras boendemiljö undviks och att de inte utsätts för begränsningsåtgärder på grund av boendemiljön i sig. Socialstyrelsen anser därför att det, för att förhindra olyckor och skador, behöver finnas ett krav på att verksamheten fortlöpande identifierar, förebygger och åtgärdar olycksrisker i boendemiljön. För de verksamheter

som exempelvis är belägna vid vatten och vägar är kravet extra angeläget. De verksamheter som har färre olycksrisker får också färre risker att arbeta med. Ett allmänt råd är inte tillräckligt eftersom det handlar om en åtgärd som rör liv, personlig säkerhet och hälsa och som behöver finnas i alla verksamheter.

Socialstyrelsens förslag

I förslagets 2 kap. 2 § finns följande bestämmelse:

Den som bedriver verksamhet i form av bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt 9 § 8 LSS ska se till att det finns rutiner för att fortlöpande identifiera, förebygga och åtgärda olycksrisker i boendemiljön.

Bostadens utformning

Nuvarande reglering

I SOSFS 2012:6 anges följande:

Bostaden ska utformas så att varje barn och ungdom tillförsäkras en boendemiljö som är säker och trygg. Både inomhus- och utomhusmiljön ska vara anpassad efter barnens och ungdomarnas behov.

Till bestämmelsen finns följande allmänna råd:

Bostadens utformning bör vara sådan att barnen och ungdomarna kan påkalla personalens uppmärksamhet på ett enkelt sätt och alla utrymmen är tillgängliga och kan användas utan svårigheter för den som är beroende av förflyttningshjälpmedel.

Olycksrisker i bostadsmiljön bör systematiskt identifieras och åtgärdas.

För att undvika en institutionsliknande miljö bör bostaden inrymmas i ett bostadshus i ett område avsett för bostäder, utformas och utrustas så hemlikt som möjligt och inte samlokaliseras med någon verksamhet enligt LSS eller socialtjänstlagen (2001:453), t.ex. korttidshem, bostad med särskild service för vuxna, daglig verksamhet eller särskilda boendeformer för service och omvårdnad för äldre.

Socialstyrelsens överväganden

Funktionsrättskommittén har 2024 lämnat rekommendation till Sverige om efterlevnad av funktionsrättskonventionen och bl.a. rekommenderat en strategi som involverar relevanta politiska program för bl.a. förhindrande av återinstitutionalisering av personer med funktionsnedsättning. Det har också kommit in synpunkter till Socialstyrelsen om att nuvarande allmänna råd om bostad utan institutionell prägel och antal boende i gruppboende allt för ofta

förbises, när kommunen är utförare av LSS-bostaden.¹⁶ Enligt förarbeten till bestämmelsen om bostad med särskild service för barn eller ungdomar bör inriktningen vara att bostäder med särskilt stöd ska vara belägna

i vanliga bostadshus och att de inte lokaliseras i direkt anslutning till varandra.¹⁷ I ljuset av detta bedömer Socialstyrelsen att allmänna råd om bostadens utformning och lokalisering behöver finnas kvar. Det förtydligas att det är boenden utan nära anslutning till andra verksamheter som avses. De allmänna råden syftar till att förhindra att bostäder med särskild service för barn eller ungdomar lokaliseras så pass nära en annan verksamhet som bedrivs med stöd av SoL eller LSS att det i praktiken blir en sådan stor verksamhet att den lilla gruppens princip inte kan upprätthållas eller att samlokaliseringen medför att boendet inte längre är hemlikt. Socialstyrelsen har övervägt att införa krav som förhindrar samlokalisering men inte funnit skäl som motiverar det utifrån de bemyndiganden myndigheten har avseende enskildas personliga säkerhet, liv eller hälsa eller andra bemyndiganden.

Under uppföljningen framkom att vad som är hemlik miljö skiljer sig åt mellan olika barn och ungdomar utifrån deras individuella behov. Det kan vara så att det flyttar in ett barn eller en ungdom som exempelvis har behov av en ramp även om de som bott där tidigare inte haft behov av det. Författningen har därför förtydligats språkligt så det framgår att både inomhus- och utomhusmiljö ska vara anpassad utifrån varje barn eller ungdoms behov. Kravet innebär inte några nya åtaganden.¹⁸

Enligt förslaget införs ett nytt allmänt råd om att bostadens utformning bör stimulera till lek och rekreation. Under den fördjupade uppföljningen framkom behov av vägledning om detta. Genom artikel 31 i barnkonventionen finns en skyldighet att respektera och främja barnets rätt att till fullo delta i det kulturella och konstnärliga livet och uppmuntra tillhandahållandet av lämpliga och lika möjligheter till kulturell och konstnärlig verksamhet samt till rekreations- och fritidsverksamhet. Enligt artikel 30.5 FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning ska konventionsstaterna bl.a. vidta ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att barn med funktionsnedsättning har lika möjligheter som andra barn att delta i lek, rekreation, fritidsverksamhet och idrott. I 9 e § LSS anges också bl.a. att det i insatsen bostad med särskild service för barn och ungdomar ingår fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter.

¹⁶ Skrivelse från Riksförbundet FUB om bostad enligt LSS 2025-11-03 dnr 75033/2025.

¹⁷ Prop. 1992/93:159 s. 81.

¹⁸ Insatser enligt LSS ska anpassas till mottagarens individuella behov samt utformas så att de är lätt tillgängliga för de personer som behöver dem och stärker deras förmåga att leva ett självständigt liv, se 7 § LSS.

Antal barn och ungdomar i bostaden

I förarbetena till LSS understryks vikten av en liten gruppstorlek. Där framgår att oavsett var bostaden är lokaliserad bör gälla att den är utformad som en vanlig bostad och fungera så hemlikt som möjligt. Det innebär bl.a. att det bör vara ett litet antal barn eller ungdomar som bor i en och samma lägenhet eller villa. Tillsammans med den personal som ska ge assistans, innebär även en liten grupp att den enskilde omges av många personer. Ju större antal barn eller ungdomar som bor i samma grupp, desto större blir nämligen behovet av regler och struktur som den enskilde måste underordna sig. Vissa barn och ungdomar är på grund av funktionsnedsättning särskilt beroende av att gruppen är liten. Dit hör t.ex. många barn med intellektuell funktionsnedsättning eller autism. Bland dem finns barn och ungdomar som inte kan klara att ha relationer till alltför många människor. Det kan bero på svårigheter i att kommunicera eller i att förstå hur andra människor reagerar.¹⁹ Det finns även äldre förarbetsuttalanden om gruppstorlek. Omsorgskommittén uttalade i sitt betänkande att ”antalet barn i ett grupphem föreslås helst ej överstiga fyra”.²⁰ I propositionen till omsorgslagen uttalades sedan att ”Ett fåtal barn i varje grupp är eftersträvänsvärt. Det av omsorgskommittén angivna antalet fyra kan därvid tjäna som riktmärke. Det bör dock inte ses som ett absolut krav i samtliga fall. Liksom remissinstanserna anser jag att det måste finnas utrymme för flexibilitet.”²¹

Högsta förvaltningsdomstolen har behandlat frågan om hur många ungdomar som kan bo tillsammans i en viss bostad med särskild service enligt 9 § 8 LSS.²² Målet gällde en verksamhet som ansökt om ändring av tillstånd i form av utökning från åtta till tolv platser. Det aktuella boendet var avsett för normalbegåvade ungdomar med autism, som studerar vid en gymnasieskola eller deltar i praktik utanför själva boendet. Var och en hade en egen fullvärdig lägenhet och fick utifrån individuella behov stöd och hjälp av personal. Domen behandlade frågan huruvida de kvalitetskrav som ställs i LSS medger att en bostad med särskild service för ungdomar kan ha tolv platser. Högsta förvaltningsdomstolen fann i det fallet att det inte fanns något hinder mot att utöka antalet platser till tolv. Högsta förvaltningsdomstolen uttalade att en bedömning måste göras av bostadens ändamålsenlighet med hänsyn till behoven hos de personer som ska bo där.

Socialstyrelsen anser att det högst rekommenderade antalet boende fortsatt bör vara fyra barn eller ungdomar i en bostad. Det bedöms som viktigt både utifrån de synpunkter vi fått under uppföljningen och utifrån de förarbetsuttalanden som finns.

¹⁹ Prop. 1992/93:159 s. 82.

²⁰ *Omsorger om vissa handikappade* (SOU 1981:26) s. 127.

²¹ Proposition 1984/85:176 med förslag till lag om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl. s. 32.

²² Se HFD 2013 ref. 54.

I vissa situationer så framgår det dock av de befintliga allmänna råden att gruppstorleken kan vara större, när det rör sig om s.k. internat. Bakgrunden till att Socialstyrelsens allmänna råd medger att gruppstorleken kan vara större än fyra i boenden där syftet med insatsen är att möjliggöra skolgång på annan ort är att det inte är fråga om en varaktig uppväxtmiljö, utan en tillfällig period i samband med den ungas skolgång, oftast gymnasiestudier.²³

Utförare och verksamheter som Socialstyrelsen haft kontakt med under uppföljningen framhåller vikten av att även boenden i anslutning till skola har små grupper. Samtidigt kan det finnas undantag, så som framgår i HFD 2013 ref. 54. Därför är det viktigt att alltjämt ha allmänna råd som ger utrymme för flexibilitet.

Socialstyrelsen föreslår att begreppet internat tas bort från författningen. I lagtexten görs ingen skillnad mellan bostad med särskild service för ungdomar som studerar vid en gymnasieskola och andra boendetyper. Alla bostäder med särskild service för barn eller ungdomar enligt LSS är en insats enligt 9 § 8 LSS. Begreppet internat förekommer inte i förarbeten till LSS och kan ge intrycket av att det handlar om en annan boendeform än bostad med särskild service för barn eller ungdomar. När LSS infördes upphörde den tidigare elevhemslagen²⁴. I förarbetena underströks bland annat att stödformen inte bör betecknas som elevhem, utan att bör benämnas bostad med särskild service för barn eller ungdom.²⁵

Socialstyrelsens förslag

Socialstyrelsen föreslår att nu gällande bestämmelse behålls men att det behöver framgå att både inomhus- och utomhusmiljö ska vara anpassad utifrån varje barn eller ungdoms behov:

Bostaden ska utformas så att varje barn och ungdom tillförsäkras en boendemiljö som är säker och trygg. Både inomhus- och utomhusmiljön ska vara anpassad utifrån varje barns och ungdoms behov.

Socialstyrelsen föreslår också justerade allmänna råd:

Bostaden bör utformas så att

- barnen och ungdomarna kan påkalla personalens uppmärksamhet på ett enkelt sätt,
- alla utrymmen är tillgängliga och kan användas utan svårigheter för den som är beroende av förflytningshjälpmedel, och
- den stimulerar till lek och rekreation.

²³ Se *Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning – Handbok för handläggning och utförande av LSS-insatser*, Socialstyrelsen (2020) s. 132.

²⁴ Lag (1965:136) om elevhem för vissa rörelsehindrade barn m.fl.

²⁵ Prop. 1992/93:159 s. 81.

Som allmänna råd till bestämmelsen om att leva som andra enligt 5 § LSS föreslås följande allmänna råd:

För att undvika en institutionsliknande miljö bör bostaden

- inrymmas i ett bostadshus i ett område avsett för bostäder,
- utformas och utrustas så hemlikt som möjligt, och
- lokaliseras utan nära anslutning till andra boendeformer eller verksamheter som bedrivs med stöd av LSS eller socialtjänstlagen (2025:400). Sådana verksamheter kan till exempel vara korttidsvistelse, bostad med särskild service för vuxna, daglig verksamhet eller särskilda boendeformer för äldre.

I bostaden bör två till fyra barn och ungdomar bo. Om syftet med insatsen är att möjliggöra skolgång på annan ort kan fler än fyra barn och ungdomar bo tillsammans, under förutsättning att var och en tillförsäkras goda levnadsvillkor. Barn och ungdomar som väsentligt skiljer sig åt i ålder och mognad bör i regel inte bo tillsammans.

Val av bostad

Nuvarande reglering

Idag finns följande bestämmelse i 5 § SOSFS 2012:6:

Nämnden ska vid beslut om insatsen bostad med särskild service ta hänsyn till det barn eller den ungdom som på grund av sin funktionsnedsättning har svårt att ha många relationer och därför behöver bo med ett mycket begränsat antal personer.

Till bestämmelsen finns följande allmänna råd:

I bostaden bör i regel två till fyra barn och ungdomar bo. Om syftet med insatsen är att möjliggöra skolgång på annan ort (internatboende), kan fler barn och ungdomar bo tillsammans, under förutsättning att var och en tillförsäkras goda levnadsvillkor. Barn och ungdomar som väsentligt skiljer sig åt i ålder och mognad bör i regel inte bo tillsammans.

Socialstyrelsens överväganden

Under uppföljningen framkom att 5 § behöver förtydligas, eftersom det är oklart om den ska tillämpas vid beslut eller vid verkställighet. Det är även oklart om det är ansökande barn som nämnden ska ta hänsyn till eller barn som redan bor i bostaden. Utifrån detta föreslår Socialstyrelsen att bestämmelsen förtydligas så att det framgår att det är vid verkställighet av beslutet som nämnden ska ta hänsyn till det ansökande barnets eller

ungdomens behov. Om boendet inte ingår i nämndens egen verksamhet är det på grund av regler om sekretess och tystnadsplikt inte möjligt för nämnden att vid beslut eller verkställighet av beslut ta hänsyn till de barn eller ungdomar som redan bor i bostaden. Socialstyrelsen föreslår också en språklig förändring av bestämmelsen i och med att ordet ”mycket” tas bort.

Till bestämmelsen hörde allmänna råd som handlar om hur många barn och ungdomar som bör bo i bostaden. Eftersom rådet är en generell rekommendation om att leva som andra som handlar om bostadens utformning har rådet flyttats till det kapitel som handlar om bostadens utformning.

Socialstyrelsens förslag

Socialstyrelsen föreslår följande i 4 kap. 1 §:

Nämnden ska inför verkställighet av insatsen ta hänsyn till det barn eller den ungdom som på grund av sin funktionsnedsättning har svårt att ha många relationer och därför behöver bo med ett begränsat antal personer.

Inflytande och medbestämmande

Nuvarande reglering

I 6 § SOSFS 2012:6 anges följande:

Av 6 § LSS framgår det att den enskilde i största möjliga utsträckning ska ges inflytande och medbestämmande över insatsen.

Till bestämmelsen finns följande allmänna råd: Den som ansvarar för verksamheten bör se till att barnet eller ungdomen får kommunikativt och kognitivt stöd, uppmuntras att framföra sina åsikter och får information om genomförandet av insatsen.

I 7 § SOSFS 2012:6 anges följande:

När insatsen gäller ett barn, ska den som bedriver verksamheten regelbundet ha kontakt med barnets vårdnadshavare för att underlätta deras inflytande och medbestämmande.

Socialstyrelsens överväganden

Individuellt självbestämmande, innefattande frihet att göra egna val är en av de allmänna principerna i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.²⁶ Enligt 6 § LSS ska verksamheten vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde ska i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över

²⁶ Se artikel 3 a) i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

insatser som ges. Bestämmelsen markerar respekten för individens egna önsknings och behov och att stöd ska ges och utformas i samverkan med den berörde.²⁷ Den enskildes delaktighet kan ske på olika sätt och i olika former. För bästa möjliga inflytande behöver förutsättningarna för deltagandet och inflytandet anpassas till den enskilde. Enligt kommentaren (p. 17) till artikel 19 i FN:s konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning måste personer med komplexa kommunikationsbehov få ändamålsenligt stöd som möjliggör för dem att utveckla och förmedla sina instruktioner, beslut, val/eller preferenser och få dem erkända och respekterade.²⁸

Under uppföljningen framkom att reglerna i SOSFS 2012:6 i allmänhet var enkla att följa, men att det kan finnas skäl att ytterligare anpassa författningen till barnkonventionen. Enligt en rapport från IVO är den näst vanligaste bristen vid boenden för barn med funktionsnedsättning brister när det gäller barns delaktighet (15 procent av ärendena som rörde bostad enligt 9 § 8 LSS).²⁹ En förutsättning för delaktighet är att den enskilde får information och kan uttrycka sina åsikter om den så önskar. Detta ställer krav på hur personal m.fl. kommunicerar med barnet eller ungdomen. Tidigare forskning och myndighetsrapporter har visat på vikten av att personalen förstår den enskildes behov och kan kommunicera med hen för att arbetet ska kunna utföras med god kvalitet och minska risken för tvångsåtgärder. Att den enskilde kan göra sig förstådd och förmedla vad hen vill och önskar och att hen förstår vad personalen och de övriga boende i LSS-bostaden säger, är grundläggande för att undvika missförstånd, frustration och utmanande beteende.³⁰

För att stärka fokuset på barnen och ungdomarnas rätt till delaktighet och självbestämmande föreslår Socialstyrelsen utifrån ovanstående att nuvarande allmänna råd blir krav, på så sätt att det framgår att den som förestår verksamheten ska se till att de boende får individanpassat kommunikativt och kognitivt stöd, får information om genomförandet av insatsen och uppmuntras att utöva sitt inflytande och medbestämmande. Behovet av kommunikativt och kognitivt stöd ser olika ut hos olika barn och ungdomar och Socialstyrelsen anser därför att stödet ska vara individanpassat.

Det framkom även under uppföljningen att formuleringarna i nuvarande 7 § behöver ses över så att ansvaret för kontakten med vårdnadshavaren inte ligger på den som bedriver verksamheten utan snarare på personalen eller den som förestår verksamheten. Så som bestämmelsen är utformad anger

²⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 171.

²⁸ Se FN:s funktionsrättskommittés allmänna kommentar nr 5 om ett självständigt liv och att vara inkluderad i samhällsgemenskapen, p 17.

²⁹ *Sociala barn- och ungdomsvården. Slutredovisning av uppdrag att genomföra analyser av tillsynens resultat inom den sociala barn- och ungdomsvården S2019/01922/FST*. Inspektionen för vård och omsorg; (2020) s. 36

³⁰ Se *Erfarenheter från utvecklingsarbete med kommunikationsstöd och lågaffektivt bemötande – Mot mindre tvång och begränsningar*, Socialstyrelsen (2016) s.5.

den att den som bedriver verksamheten (dvs huvudmannen) regelbundet ska ha kontakt med barnets vårdnadshavare. Även om den som bedriver verksamheten alltid är ytterst ansvarig för verksamheten så är det emellertid i praktiken personal i verksamheten som har kontakten med barnets vårdnadshavare. Socialstyrelsen föreslår därför att det i stället ska framgå att när insatsen gäller ett barn, *ska den som förestår verksamheten se till att personalen* regelbundet har kontakt med barnets vårdnadshavare för att underlätta deras inflytande och medbestämmande. Socialstyrelsen föreslår vidare en bestämmelse som upplyser om att sekretess eller tystnadsplikt måste beaktas.

Socialstyrelsens förslag

Socialstyrelsen föreslår följande upplysningsbestämmelser i förslagets 4 kap. 2 §:

Bestämmelser om att den enskilde i största möjliga utsträckning ska ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges finns i 6 § LSS.

Bestämmelser om att barnet ska få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter när en insats rör ett barn och att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad finns i 8 § andra stycket LSS.

Det första stycket motsvarar 6 § SOSFS 2012:6. Det andra stycket är nytt och är endast en upplysningsbestämmelse. Både 6 och 8 §§ LSS är viktiga utgångspunkter för inflytande och medbestämmande i insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar.

Socialstyrelsen föreslår också följande bestämmelse i förslagets 4 kap. 3 §:

Den som förestår verksamheten ska se till att varje barn och ungdom får individanpassat kommunikativt och kognitivt stöd, får information om genomförandet av insatsen, uppmuntras att framföra sina åsikter, och uppmuntras att utöva sitt inflytande och medbestämmande.

Paragrafen motsvarar de allmänna råd som tidigare funnits till 6 § SOSFS 2012:6.

I förslagets 4 kap. 4 § föreslås också följande bestämmelse:

När insatsen gäller ett barn, ska den som förestår verksamheten se till att personalen regelbundet har kontakt med barnets vårdnadshavare för att underlätta deras inflytande och medbestämmande.

Detta gäller under förutsättning att det inte finns hinder enligt bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt i LSS.

Omvårdnadens innehåll

Socialstyrelsens överväganden och förslag

Följande bestämmelse finns i förslaget 4 kap. 5 §:

För det barn eller den ungdom som behöver det, ska omvårdnaden omfatta stöd och hjälp med att

1. göra den dagliga tillvaron begriplig och förutsägbar,
2. äta, dricka och förflytta sig,
3. sköta personlig hygien och klä sig,
4. kommunicera,
5. göra läxor, leka och ägna sig åt intressen,
6. vara delaktig i vardagliga göromål,
7. vara med i sociala sammanhang,
8. upprätthålla kontakt med föräldrar, övrig familj och vänner, och
9. planera sin framtid.

Paragrafen motsvarar 15 § SOSFS 2012:6. Det har inte kommit fram skäl för att ändra eller ta bort något krav. Punkt 8 har justerats språkligt.

Omvårdnadens planering

Nuvarande reglering

Följande bestämmelser finns i 10 § SOSFS 2012:6:

Den som bedriver verksamheten ska i största möjliga utsträckning planera omvårdnaden tillsammans med såväl barnet eller ungdomen som barnets vårdnadshavare.

Om vårdnadshavaren, barnet eller ungdomen inte kan delta i planeringen, ska skälen till detta dokumenteras.

Socialstyrelsen överväganden

I förslaget till ny författning har författningstexten justerats så att det i stället står att den som förestår verksamheten ska se till omvårdnaden i största möjliga utsträckning tillsammans med såväl barnet som med barnets vårdnadshavare. För ungdomar, som är över 18 år och därmed inte har vårdnadshavare ska den som förestår verksamheten se till att omvårdnaden i största möjliga utsträckning planeras tillsammans med ungdomen och i lämplig utsträckning tillsammans med ungdomens ställföreträdare.

Förslaget avser att tydliggöra att det inte behöver vara den som bedriver verksamhet eller föreståndaren som planerar omvårdnaden utan det kan vara någon annan funktion i personalen. Socialstyrelsen bedömer också att det är lämpligare att ansvaret för att planeringen av omvårdnaden bedrivs på det sättet ligger på föreståndarnivå. Att föreståndaren är den som har det huvudsakliga ansvaret för det ligger också i linje med att den som förestår verksamheten ska ha den sammantagna kompetens som behövs för att kunna leda verksamheten.

Socialstyrelsens förslag

Följande förslag finns i förslagets 4 kap. 6 §:

Den som förestår verksamheten ska se till att omvårdnaden i största möjliga utsträckning planeras tillsammans med såväl barnet som med barnets vårdnadshavare.

För ungdomar ska den som förestår verksamheten se till att omvårdnaden i största möjliga utsträckning planeras tillsammans med ungdomen och i lämplig utsträckning tillsammans med ungdomens ställföreträdare.

Om vårdnadshavaren, barnet eller ungdomen inte kan delta i planeringen, ska skälen till detta dokumenteras.

Hur omvårdnad ska ges och utformas

Socialstyrelsens överväganden och förslag

I förslagets 4 kap. 7 § finns följande bestämmelse:

Omvårdnaden ska kontinuerligt anpassas så att den svarar mot varje barns eller ungdoms behov och aktuella situation, och ges

1. med respekt för barnets eller ungdomens fysiska och psykiska integritet,
2. så att barnet eller ungdomen kan utvecklas fysiskt, psykiskt och socialt, och
3. så att barnet eller ungdomen kan känna sig trygg.

Omvårdanden ska också bidra till att barnets eller ungdomens självkänsla och tilltro till den egna förmågan stärks.

I förslag till ny författning har ett antal bestämmelser och allmänna råd i SOSFS 2012:6 om omvårdnadens innehåll samlats i en bestämmelse. Punkt 1 och 4 motsvaras av 11 § SOSFS 2012:6. Punkt 3 var tidigare ett allmänt råd till 11 § SOSFS 2012:6. Punkt 2 motsvaras av 9 § SOSFS 2012:6 men har anpassats språkligt på så sätt att fortlöpande bytts ut mot kontinuerlig.

Det allmänna rådet om att bidra till att barnets eller ungdomens självkänsla och tilltro till den egna förmågan stärks syftar till att säkerställa kvaliteten i verksamheten. Av artikel 23 i barnkonventionen följer också att ett barn med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning bör åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv under förhållanden som bl.a. främjar tilltron till den egna förmågan. Socialstyrelsen bedömer att det behöver finnas krav på att omvårdnaden bidrar till att barnets eller ungdomens självkänsla och tilltro till den egna förmågan stärks på samma sätt som det finns krav på det för vuxna i bostad med särskild service för vuxna där det varit ett krav i 3 § SOSFS 2002:9. Det har inte kommit fram skäl för att ta bort eller justera det kravet.

Polisanmälan och skydd

Nuvarande reglering

Följande gäller enligt 14 § SOSFS 2012:6:

Omvårdnaden ska även innefatta uppgiften att verka för att barnets eller ungdomens fysiska och psykiska integritet respekteras och se till att han eller hon inte utsätts för våld, övergrepp eller andra kränkningar.

Till bestämmelsen finns följande allmänna råd:

Om det finns en misstanke om att ett barn har utsatts för brott, bör den som förestår verksamheten i samråd med vårdnadshavaren skyndsamt göra en polisanmälan. Om det är en ungdom som misstänks ha blivit utsatt för brott, bör den som förestår verksamheten bistå med att göra en polisanmälan.

Socialstyrelsens överväganden – Skyddsbedömning

Under uppföljningen framkom att det finns ett behov av att förtydliga ansvaret för tillsyn över barn som bor i bostad med särskild service. Idag finns i 14 § SOSFS 2012:6 en bestämmelse om att omvårdnaden innefattar uppgiften att verka för att barnets eller ungdomens fysiska och psykiska integritet respekteras och se till att barnet eller ungdomen inte utsätts för våld, övergrepp eller andra kränkningar. Ansvaret för tillsyn och uppsikt beskrivs så här i handboken Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning:

”När ett barn vistas i en LSS-verksamhet så övergår det tillsyns- och uppsiktsansvar som vanligtvis åvilar vårdnadshavaren till personalen och verksamheten. Tillsynsansvaret innebär att skydda barnet från att komma till skada. Uppsiktsansvaret är en skyldighet att se till att barnet inte åstadkommer skada för någon annan, antingen genom att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas. Tillsyns- och uppsiktsansvaret påverkas av barnets ålder och utvecklingsgrad. Lämpliga

åtgärder påverkas av barnets ålder och mognad och vad barnet sysselsätter sig med. Ett mycket litet barn fordrar i princip ständig passning. Äldre barn behöver stå under viss uppsikt men de kan i större utsträckning tillåtas att företa sig saker på egen hand. I takt med stigande ålder har barn också rätt till ett allt starkare integritetsskydd.”³¹

IVO har i sin tillsyn över bostad med särskild service för barn och ungdomar funnit så allvarliga brister i vissa verksamheter att ingripande beslut i form av förbud att bedriva verksamhet och föreläggande varit tillämpliga. Gemensamt för dessa beslut är IVO:s bedömning av att boendena inte kunnat tillgodose barnens behov av omsorg, trygghet och god fostran och att det i vissa fall funnits missförhållanden som kunnat innebära fara för barns liv där det bl.a. framgått att barn avvikit från boendet och sovit utomhus och att boendet därigenom inte kunnat utöva en godtagbar tillsyn av barnet. I IVO:s tillsyn finns ärenden där brister i verksamhetens kvalitet vad gäller riskanalys och brister i att tillgodose barn och ungdomars trygghet har samband med händelser där barn har omkommit eller skadats. Det har exempelvis handlat om bristande riskanalyser på såväl verksamhets- som individnivå när det gäller risk att barn avviker under resor med buss, bristande riskanalyser i relation till situationer vid bad, samt brister i form av att barn på boendet utsatt varandra för våld.³²

I bostäder med särskild service för barn eller ungdomar bor barn eller ungdomar med funktionsnedsättning, som ofta har komplicerade och omfattande omvårdnadsbehov med stora behov av tillsyn. Det är enligt Socialstyrelsen allvarligt att det förekommer sådana brister i verksamhetens kvalitet att verksamheten inte kan utöva den tillsyn som behövs utifrån enskilda barn eller ungdomars behov – i vissa fall med så allvarliga följder att barn har omkommit. Socialstyrelsen föreslår därför att bestämmelsen ska kompletteras med att omvårdnaden generellt innefattar uppgiften att, utifrån de individuella behoven, skydda barnet eller ungdomen från skador och olyckor samt från att skada andra. Detta ingår även parallellt som en del av tillsynsansvaret för barn. Till skillnad från tillsynsansvaret, som gäller för barn, omfattar omvårdnaden dock även ungdomar. Avsikten med bestämmelsen är att tydliggöra att det ingår i verksamhetens ansvar för omvårdnad att skydda barn och ungdomar såväl från att utsättas för skador och olyckor som att utsätta andra för skador, vilket även tydliggör att denna del av omvårdnaden är något som måste beaktas på mer övergripande nivå i ledningssystem och det systematiska kvalitetsarbetet inklusive vid egenkontroll och avvikelshantering. Socialstyrelsen bedömer att det är viktigt att det görs en individuell bedömning i relation till varje barn och ungdoms behov så att verksamheten bl.a. kan anpassa omvårdnaden samt personalens kompetens och bemanning utifrån varje barn eller ungdoms behov.

³¹ Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning – Handbok för handläggning och utförande av LSS-insatser, Socialstyrelsen (2020) s.117.

³² Se t.ex. IVO:s beslut dnr 3.7-3-46330/2021-1, 3.1.2-28446/2023-10.

I förslaget finns en språklig ändring i och med att ordet kränkning tas bort vilket mer överensstämmer med hur våld beskrivs i andra sammanhang. Våld är ett mångtydigt begrepp som i både forskning och praktik kan definieras på olika sätt. Det kan handla om brottsliga gärningar som fysiskt våld och sexuella övergrepp. Våld kan också vara handlingar som enligt rådande lagstiftning inte definieras som brott, men som sammantaget kan skapa ett mönster av utsatthet, till exempel nedsättande kommentarer, ekonomiskt utnyttjande, försummelse och isolering från vänner och familj. För att förebygga och upptäcka våld samt för att ge ett heltäckande stöd till våldsutsatta vuxna och barn samt till barn som bevittnat våld, kan man ofta behöva ta hänsyn till och beakta kränkningar som inte är brott.³³

Socialstyrelsen föreslår även att kravet på att se till att barnet eller ungdomen inte utsätts för våld, övergrepp eller andra kränkningar justeras språkligt så att det även där framgår att omvårdnaden innefattar att se till att barnet skyddas från våld eller andra övergrepp. Någon ändring i sak är inte avsedd.

Socialstyrelsens överväganden – polisanmälan

Trots att insatser för att förebygga och minska förekomsten av övergrepp och främja tillsyn görs fortsätter forskning att rapportera om en ökad risk för våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning. Forskning visar att personer med funktionsnedsättning har en större risk att vara utsatta för våld och övergrepp jämfört med andra medborgare och detta är konsistent över flera olika länder och kulturer.³⁴

En sammanställning av undersökningar om våldsutsatthet och levnadsvillkor som genomförts av Myndigheten för delaktighet visar att det finns en tydlig koppling mellan funktionsnedsättning och utsatthet för fysiskt, psykiskt och sexuellt våld både i barndomen och i vuxen ålder.³⁵ Risken är större för kvinnor med funktionsnedsättning jämfört med män med funktionsnedsättning.

Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning visar att fler kvinnor med funktionsnedsättning (43 procent) än kvinnor utan funktionsnedsättning (27 procent) uppger att de blivit utsatta för sexuellt våld i barndomen. Fler kvinnor med funktionsnedsättning (58 procent) än kvinnor utan funktionsnedsättning (38 procent) uppger att de utsatts för fysiskt våld i barndomen, liksom för fysiskt våld i vuxen ålder, kvinnor med funktionsnedsättning (26 procent och kvinnor utan funktionsnedsättning (17 procent). Dubbelt så många män med funktionsnedsättning (18 procent)

³³ *Våld i nära relationer – Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*, Socialstyrelsen (2023) s. 18.

³⁴ *Slutrapport Våldsutsatthet bland personer med intellektuella funktionsnedsättningar*, Göteborgs Universitet (2022), s.1.

³⁵ *Våld mot personer med funktionsnedsättning, om utsatthet och förekomst av våld*, Myndigheten för delaktighet (2023) s. 31.

jämfört med män utan funktionsnedsättning (9 procent) uppger att de utsatts för psykiskt våld i vuxen ålder. Fler än dubbelt så många män med funktionsnedsättning (12 procent) som män utan funktionsnedsättning (5 procent) uppger att de blivit utsatta för sexuellt våld i vuxen ålder.³⁶

Inspektionen för vård och omsorg, IVO, har uppmärksammat att både barn och vuxna som har insatser enligt LSS i ökad utsträckning utsätts för olika missförhållanden såsom tvångs- och begränsningsåtgärder, våld, kränkningar och övergrepp. IVO har konstaterat att i 80 av 90 granskade gruppboheter förekom tvångs- och begränsningsåtgärder.³⁷ IVO bedömer utifrån granskningar på området att det sannolikt också finns ett mörkertal kring uppgifter om de tvångs- och begränsningsåtgärder liksom regelrätt våld och övergrepp som sker inom ramen för insatser enligt LSS. Det beror både på förutsättningarna för insatsen, den särskilda sårbarheten hos personen som har insatsen samt på målgruppens begränsade förutsättningar att själva rapportera missförhållanden som de utsätts för. Mörkertalet kan också bero på bristande ledning och rutiner kring rapportering av missförhållanden, vilket leder till att övergrepp och våld ofta inte rapporteras som våld utan som en incident.

Enligt 10 kap. 21 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, så hindrar inte sekretessen enligt bl.a. 26 kap. 1 §, att en uppgift lämnas till en åklagarmyndighet eller Polismyndigheten, om uppgiften angår misstanke om brott som riktats mot någon som inte har fyllt arton år, och som avses i 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) om förbud mot könsstämpning av kvinnor och oskuldsingrepp på kvinnor, eller försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott, om en sådan gärning är belagd med straff.

I 10 kap. 15 a § OSL finns numera en sekretessbrytande bestämmelse som bl.a. avser alla brott. Uppgifter kan med stöd av den bestämmelsen efter en intresseavvägning lämnas till en myndighet utan hinder av sekretess.

JO har tidigare uttalat att när en socialnämnd överväger att göra en polisanmälan om ett misstänkt brott mot barn bör nämnden beakta bl.a. barnets behov av skydd, brottets svårighetsgrad, barnets relation till den misstänkte gärningsmannen och hur barnet kan reagera om nämnden gör en anmälan.³⁸ JO har också uttalat att de utgångspunkter för bedömningen som kommer till uttryck i uttalandena får anses vara giltiga också när ett ungdomshem överväger att göra en polisanmälan med anledning av en misstanke om att ett barn vid hemmet blivit utsatt för ett brott. Vilken betydelse en relation till en viss gärningsman ska tillmätas vid bedömningen av om en polisanmälan ska göras kan enligt JO diskuteras. JO såg inget

³⁶ *Våld mot personer med funktionsnedsättning, om utsatthet och förekomst av våld*, Myndigheten för delaktighet (2023) s. 32.

³⁷ *Att inte få rätten att leva som andra*, IVO (2023) s. 12.

³⁸ Se JO:s beslut den 30 maj 2011, dnr 2133-2010.

hinder för att ungdomshemmet anmälde händelsen men påtalade att det var socialnämnden som har det övergripande ansvaret för att den unge som tagits emot i annat hem än det egna får god vård.³⁹ Socialstyrelsen konstaterar att det barn som bor i ett annat hem än föräldrarnas självklart omfattas av det ansvar som den beslutande nämnden har och att de sekretessbrytande bestämmelserna även gäller för kommunala nämnder. Socialstyrelsen har därför övervägt en skyldighet som även omfattar dessa. En föreståndare har emellertid långt större kontakt med de barn som har insatsen jämfört vad den uppföljande nämnden har. Skyldigheten att polisanmäla bör inte heller ligga på all personal utan på den som förestår verksamheten.

I Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om socialnämndens handläggning av ärenden som gäller barn och unga sägs bl.a. att om det finns en misstanke om brott mot barn enligt bl.a. 6 kap. brottsbalken bör en polisanmälan göras skyndsamt, såvida det inte strider mot barnets bästa. Dessa allmänna råd är breda och riktar sig till socialnämnden i arbete med barn och unga utifrån socialtjänstlagen och avser förhandsbedömning, handläggning och uppföljning av insatser som inte avser vård utanför det egna hemmet. De situationerna är inte helt jämförbara med situationen där ett barn eller ungdom med funktionsnedsättning inte bor tillsammans med sina föräldrar.

Det kan finnas skäl, som rör inte minst självbestämmande och integritet, för att inte polisanmäla händelser som kan misstänkas utgöra brott mot ett barn eller en ungdom. Sådana skäl gör sig dock inte gällande på samma sätt när det gäller brott som anges i 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) om förbud mot könsstypning av kvinnor och oskuldsingrepp på kvinnor och som begås mot barn som tillhör LSS personkrets och som varken lever hos sina vårdnadshavare eller i en familj. De sekretessbrytande bestämmelserna som rör sådana brott som begås mot barn är inte nya utan har alltid gällt för verksamhet som bedrivs med stöd av LSS. Det handlar om brott som rör liv och hälsa, frihet och frid samt sexualbrott. Om det kan misstänkas att ett barn som har insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt LSS blir utsatt för brott som anges i 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken så behöver det polisanmälas oavsett om det är en utomstående person, personal, annat barn eller ungdom eller anhörig som utsatt barnet för brottet. Polisanmälan behövs för att minska risken för att barn utsätts för övergrepp av olika slag. Detsamma gäller för brott enligt lagen (1982:316) om förbud mot könsstypning av kvinnor och oskuldsingrepp på kvinnor. Enligt förarbeten till LSS anges också att det i omvårdnadsbegreppet också får anses ligga att se till att misstankar om övergrepp och andra brott mot

³⁹ Se JO 2019/20 s. 493.

funktionshindrade polisanmäls, så att brotten i vederbörlig ordning blir utredda och föremål för åtgärd.⁴⁰

Mot bakgrund av ovanstående anser Socialstyrelsen att det finns skäl att införa ett krav som innebär att om det finns en misstanke om att ett barn har blivit utsatt för brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor och oskuldsingrepp på kvinnor ska den som förestår verksamheten skyndsamt göra en polisanmälan. Det blir då tydligt att det är något som inte bara bör göras utan något som ska göras. Det skapar också bättre förutsättningar för att dessa situationer hanteras lika över hela landet.

För att säkerställa möjlighet till självbestämmande och integritet behöver det finnas ett utrymme för den som förestår verksamheten att avstå från att polisanmäla om det strider mot barnets bästa. Redan idag gäller att om den som bedriver verksamhet har fått kännedom om att ett barn kan ha varit utsatt för ett brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller ett brott som anges i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor, men har avstått från att göra en polisanmälan, bör skälen till detta också framgå av journalen.⁴¹

Vårdnadshavaren har också ett ansvar enligt föräldrabalken för barnets omvårdnad. Av artikel 5 i barnkonventionen framgår att konventionsstaterna ska respektera det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrar och vårdnadshavare, att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i barnkonventionen. Det kan emellertid finnas situationer där vårdnadshavare inte går att nå i rimlig tid och det kan finnas situationer där det är vårdnadshavaren som utsätter barnet för något som är brottsligt. Socialstyrelsens sammantagna bedömning är att det behövs en bestämmelse om att föreståndaren först ska samråda med vårdnadshavaren om det inte är olämpligt.

För andra brott och för ungdomar, som är över 18 år, bedömer Socialstyrelsen att det är tillräckligt med allmänna råd om att skyndsamt tillse att polisanmälan görs om det inte finns hinder för det utifrån bestämmelser om sekretess eller tystnadsplikt eller om barnet eller ungdomen motsätter sig det. Även här bör föreståndaren först samråda med barnet eller ungdomen och barnets vårdnadshavare eller ungdomens ställföreträdare om det inte är olämpligt.

Socialstyrelsens förslag

Socialstyrelsen föreslår följande i förslaget till 4 kap. 8 §:

⁴⁰ Prop. 1992/93:159 s. 182.

⁴¹ Se 4 kap. 11 § 3 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS med tillhörande allmänna råd.

Om det finns en misstanke om att ett barn har utsatts för brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller i lagen (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor och oskuldsingrepp på kvinnor ska den som förestår verksamheten skyndsamt göra en polisanmälan om det inte strider mot barnets bästa. Om det inte är olämpligt och det inte finns hinder för det enligt bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt i LSS ska föreståndaren först samråda med barnet och barnets vårdnadshavare.

Socialstyrelsen föreslår följande i förslaget till 4 kap. 9 §:

Omvårdnaden ska med utgångspunkt från barnets eller ungdomens individuella behov innefatta uppgiften att skydda barnet eller ungdomen från skador och olyckor samt från att skada andra. Barnet eller ungdomen ska även skyddas från att utsättas för våld eller andra övergrepp.

Till bestämmelsen föreslås följande allmänna råd:

Den som förestår verksamheten bör se till att det görs en individuell bedömning av varje barns och ungdoms behov av skydd från skador och olyckor med utgångspunkt i ålder, mognad och andra individuella förutsättningar. Bedömningen bör göras bland annat i förhållande till boendets lokaler, utrustning och lokalisering.

Om det finns en misstanke om att ett barn har utsatts för andra brott än de som anges i 8 § eller om det är en ungdom som misstänks ha blivit utsatt för brott bör den som förestår verksamheten, om det inte är olämpligt, skyndsamt göra en polisanmälan. Detta gäller under förutsättning att det inte finns hinder enligt bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt i LSS. Om det inte är olämpligt bör föreståndaren först samråda med barnet eller ungdomen och barnets vårdnadshavare eller ungdomens ställföreträdare. Detta gäller under förutsättning att det inte finns hinder enligt bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen eller tystnadsplikt i LSS.

Att vaka över hälsa

Nuvarande reglering

Följande reglering finns i 12 § SOSFS 2012:11 med tillhörande allmänna råd:

Omvårdnaden ska innefatta uppgiften att vaka över barnets eller ungdomens hälsa.

Detta kan innebära att se till att barnet eller ungdomen vid behov kommer till primärvård, specialistvård, habilitering eller tandvård.

Socialstyrelsens överväganden

Precis som andra barn behöver barn som har insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar få möjlighet att besöka de sjukvårdsinrättningar som de behöver besöka och etablera hälsofrämjande levnadsvanor. Detsamma gäller för ungdomar som får insatsen. Med stigande ålder och mognad och för ungdomar så bestämmer den som får insatsen över sitt eget liv. Sammantaget ser Socialstyrelsen ett behov av nuvarande allmänna råd om tillgång till hälso- och sjukvård och tandvård utformas som krav och behov av preciserade krav på vägledning till hälsofrämjande levnadsvanor i det fall ett barn eller ungdom behöver det. Sådana krav bedöms kunna leda till följsamhet av de åtaganden som gäller inte minst utifrån barnkonventionen att förbättra barns rätt till liv, hälsa och utveckling⁴² samt till bästa möjliga hälsa, tillgång till hälso- och sjukvård samt rehabilitering⁴³. Förslaget om hälsofrämjande arbete är samtidigt tydligt utformat så att barns rätt till privatliv ska beaktas⁴⁴.

Socialstyrelsens förslag

Följande bestämmelse föreslås i 4 kap. 10 §:

Omvårdnaden ska innefatta uppgiften att vaka över barnets eller ungdomens hälsa samt att se till att barnet eller ungdomen får kontakt med och hjälp att besöka den hälso- och sjukvård och tandvård som han eller hon behöver.

I omvårdnaden ska det också ingå att vägleda barnet eller ungdomen till hälsofrämjande levnadsvanor i den utsträckning barnet eller ungdomen behöver det. Vägledningen ska utgå från den enskildes rätt till självbestämmande.

Egenvård

Nuvarande reglering

Idag finns följande bestämmelse i 13 § SOSFS 2012:6:

Omvårdnaden ska vidare innefatta uppgiften att hjälpa barnet eller ungdomen med egenvård i enlighet med vad som framgår av Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2009:6) om bedömningen av om en hälso- och sjukvårdsåtgärd kan utföras som egenvård.

Om den som förestår verksamheten får kännedom om att personalen inte kan utföra egenvården på ett säkert sätt, ska den hälso- och sjukvårdspersonal

⁴² Artikel 6 barnkonventionen.

⁴³ Artikel 24 barnkonventionen.

⁴⁴ Se artikel 16 barnkonventionen.

som är ansvarig för egenvårdsbedömningen omedelbart kontaktas så att en omprövning kan göras.

Socialstyrelsens överväganden

Den bestämmelse som gäller idag hänvisar till föreskrifter som är upphävda. Socialstyrelsen ser behov av att ersätta den hänvisningen med en upplysningsbestämmelse till lagen (2022:1250) om egenvård. Såväl den tidigare som den föreslagna regleringen avser ansvar för den som förestår verksamheten att agera när personalen inte kan hjälpa till med egenvård på ett säkert sätt. Det innebär inte någon förändring av hälso- och sjukvårdens ansvar.

Det har inte bedömts vara ändamålsenligt att hänvisa till att just den hälso- och sjukvårdspersonal som ansvarat för egenvårdsbedömningen när egenvården inte fungerar. I stället anges nu i förslaget att den vårdgivare som ansvarar för barnets eller den unges hälso- och sjukvård eller tandvård som ska kontaktas. Det kan vara så att en egenvårdsbedömning har gjorts i slutenvård och då behöver det inte vara ändamålsenligt att ta kontakt med slutenvården utan det kan då vara en annan vårdgivare som ansvarar för att få vården att fungera. Socialstyrelsen har inte funnit skäl för att ta bort bestämmelsen.

En hänvisning till bestämmelser om tystnadsplikt och sekretess har lagts till. Sekretessbrytande bestämmelser för LSS-verksamheten som avser kontakt med hälso- och sjukvårdsmyndigheter finns avseende barn i 26 kap. 9 § OSL och för myndigheter inom socialtjänsten i samma kommun i 26 kap. 9 c § OSL men när det gäller vuxna och kontakter med hälso- och sjukvård där regionen är huvudman så behöver andra sekretessbrytande bestämmelser beaktas, exempelvis 10 kap. 1 § OSL.

Socialstyrelsens förslag

I förslagets 4 kap. 11 § anges följande:

Bestämmelser om egenvård finns i lagen (2022:1250) om egenvård.

I förslagets 4 kap. 12 § anges följande:

Om personalen inte kan hjälpa till med egenvård på ett säkert sätt ska den som förestår verksamheten omedelbart kontakta den vårdgivare som ansvarar för hälso- och sjukvården eller tandvården av barnet eller ungdomen. Detta gäller under förutsättning att det inte finns hinder enligt bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt i LSS.

Samarbete

Nuvarande reglering

Idag finns följande bestämmelse med tillhörande allmänna råd i 8 § SOSFS 2012:6:

Den som bedriver verksamheten ska ta initiativ till samarbete med myndigheter och berörda samhällsorgan för att säkerställa att det finns en kontinuitet i och helhetssyn på de samlade stödinsatser som ges till det enskilda barnet eller den enskilda ungdomen. Information om barnet eller ungdomen får dock inte lämnas, om det finns hinder i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller i bestämmelsen om tystnadsplikt i 29 § LSS.

Samarbete kan behövas med t.ex. förskola och skola, Försäkringskassan, hälso- och sjukvården inklusive habilitering och tandvård samt hjälpmedelsföretag.

Socialstyrelsens överväganden

Verksamhet enligt LSS ska vara av god kvalitet och bedrivas i samarbete med andra berörda samhällsorgan och myndigheter.⁴⁵ Den föreslagna paragrafen motsvarar 8 § SOSFS 2012:6. Det har inte kommit fram skäl för att ta bort bestämmelsen. Socialstyrelsen bedömer emellertid att det inte är hjälpsamt att i allmänna råd ha en kort lista över aktörer som kan vara relevanta att samarbeta med. Det kan variera från en person till en annan och kan beskrivas närmare i vägledande material.

Socialstyrelsens förslag

Socialstyrelsen föreslår följande reglering i förslaget 4 kap. 13 §:

Den som bedriver verksamheten ska se till att initiativ tas till samarbete med myndigheter och andra relevanta aktörer för att säkerställa att det finns en kontinuitet i och helhetssyn på de samlade stöd som ges till det enskilda barnet eller den enskilda ungdomen.

Information om barnet eller ungdomen får dock inte lämnas, om det finns hinder i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller i bestämmelsen om tystnadsplikt i LSS.

Personalens kompetens

Nuvarande reglering

Idag finns följande reglering i 19 § SOSFS 2012:6:

⁴⁵ Se 6 § LSS.

Den som bedriver verksamheten ska säkerställa att personalen har kompetens för att tillgodose de specifika behov av omvårdnad, stöd och service som varje enskilt barn eller ungdom har.

Till bestämmelsen finns följande allmänna råd:

Sådan kompetens kan vara utbildning i eller erfarenhet av

- alternativ och kompletterande kommunikation,
- specifika diagnoser och funktionsnedsättningar eller
- kognitivt stöd.

Socialstyrelsens överväganden

Socialstyrelsen fick i regleringsbrevet för 2020 ett uppdrag av regeringen att bland annat kartlägga och analysera kompetensen hos personal som arbetar i bostad med särskild service enligt LSS. Under regeringsuppdragets genomförande framkom bland annat att det finns ett stort behov av utbildning för personal som arbetar i LSS-bostäder, eftersom endast 64 procent (bostad med särskild service för vuxna) respektive 38 procent (bostad med särskild service för barn eller ungdomar) av den tillsvidareanställda personalen har en utbildning inom vård och omsorg.⁴⁶

Forskning avseende bostad med särskild service för personer med intellektuell funktionsnedsättning och utmanande beteende har visat på positiva effekter av utbildning om kommunikation för att minska användning av begränsningsåtgärder.⁴⁷ Inom ramen för Socialstyrelsens regeringsuppdrag om kompetens i LSS-boenden konstaterades att det finns en risk för att tvångs- och begränsningsåtgärder används om personalen inte har den kompetens som behövs för att ge ett gott stöd till de vuxna, barn eller ungdomar som bor i en bostad med särskild service enligt LSS och om det saknas en närvarande chef och rätt bemanning. Centrala aspekter för att förebygga tvångs- och begränsningsåtgärder är enligt resultat från kartläggningen bland annat kompetens om kommunikation och om alternativ kompletterande kommunikation (AKK), kompetens om olika funktionsnedsättningar, kompetens om regelverket inom socialtjänsten och LSS, tillgång till handledning, närvarande chefer och tid för reflektion i personalgruppen.

Numera anges i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:2) om kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning vilka kunskaper och förmågor

⁴⁶ Se *Kompetens i LSS-boenden* Socialstyrelsen (2021) s.89.

⁴⁷ Antonsson, H. *Interaktion i särskilt boende för personer med utvecklingsstörning och utmanande beteende*, Umeå universitet, (2013) s. 9.

personalen i bostad med särskild service för barn eller ungdomar minst bör ha. Där anges bland annat att personalen bör ha kunskaper om

- de övergripande målen enligt SoL och LSS samt förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet
- FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning
- FN:s konvention om barnets rättigheter
- regelverket på socialtjänstens område, inklusive LSS, som rör personer med funktionsnedsättning, t.ex. skyldigheten att medverka till god kvalitet enligt 5 kap. 1 § andra stycket SoL och 24 a § LSS, rapporteringsskyldigheten enligt 27 kap. 2 § SoL och 24 b § LSS samt anmälningsskyldigheten enligt 19 kap. 1 § SoL
- annan relevant lagstiftning, t.ex. om hälso- och sjukvård, offentlighet och sekretess, vårdnadshavare, god man och förvaltare, socialförsäkring, diskriminering, livsmedel, smittskydd och arbetsmiljö
- förmåga att dokumentera sitt eget arbete enligt lagar och andra författningar
- människors levnadsvillkor samt olika förutsättningar och behov
- livets olika faser såsom barndom, ungdom, vuxenliv och ålderdom
- den enskildes rätt till självbestämmande, integritet och inflytande enligt 2 kap. 1 § andra stycket och 10 kap. 3 § SoL samt 6 § LSS
- funktionsnedsättningar och kombinationer av sådana nedsättningar
- hur funktionsnedsättningar kan påverka människors levnadsvillkor och delaktighet i samhället
- alternativa kommunikationssätt samt hjälpmedel för kommunikation

Vidare bör personalen enligt SOSFS 2014:2 ha förmåga att

- utforma ett individuellt stöd tillsammans med den enskilde
- bemöta den enskilde på ett respektfullt sätt
- granska, analysera och bedöma sitt eget arbete och på så sätt kunna medverka till insatser av god kvalitet
- bedöma när någon annan kompetens än den egna behövs, och kunskap om hur ett säkerhetsfrämjande arbetssätt kan förebygga olyckor och skador samt förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet
- anpassa kommunikationen till olika situationer och till olika individers förutsättningar och behov
- kommunicera med den enskildes legala ställföreträdare, vårdnadshavare och närstående
- kommunicera med personer ur olika yrkesgrupper
- förstå, tala, läsa och skriva svenska

När det gäller utbildningsnivå så konstaterades vidare att det finns ett behov av utbildning för personal som arbetar på LSS-bostäder, eftersom endast 64 procent (bostad med särskild service för vuxna) respektive 38 procent (bostad med särskild service för barn och unga) av den tillsvidareanställda personalen har en grundutbildning inom vård och omsorg. Siffrorna var lägre när det gäller visstidsanställd personal. Socialstyrelsen konstaterade även att arbetet inom LSS-bostäder samtidigt kan kräva ytterligare kompetens, utöver grundutbildning.

När det gäller behovet av personal med eftergymnasial utbildning så framgår i rapporten ett behov av att anställa fler stödpedagoger och personal med pedagogisk kompetens i bostäder med särskild service, bland annat för att kunna gå från ett ”vårdande” arbetssätt till att arbeta mer stöttande för att se individen och dennes förmågor. Det uppges att stödpedagoger behövs för att handla och utbilda övrig personal, bland annat i tydliggörande pedagogik. Socialstyrelsen konstaterar i rapporten att de kunskaper som utbildningen till stödpedagog ger överensstämmer med många av de behov av kompetens som lyfts i kartläggningen. Enligt rapporten ser Socialstyrelsen därför positivt på utvecklingen att personal på LSS-boenden vidareutbildar sig till stödpedagog eller motsvarande.⁴⁸

Socialstyrelsen bedömer att införande av kompetenskrav, liknande de som finns i HSLF-FS 2016:55, krävs för att höja kompetensen, bl.a. för att förbättra personalens kunskaper om funktionsnedsättningar, kommunikation och bemötande. I förlängningen är det en viktig åtgärd för att motverka de problem som idag finns med användning av tvångs- och begränsningssåtgärder. Det är viktigt att personalen i varje verksamhet har den sammantagna kompetens och erfarenhet som krävs för att möta behoven hos de barn eller ungdomar som har insatser i verksamheten.

I andra stycket finns en upplysningsbestämmelse till den författning som innehåller allmänna råd om kompetens för den som arbetar inom hela funktionshindersområdet.

Socialstyrelsens förslag

I förslagets 5 kap. 1 § anges följande:

I Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:2) om kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning anges vilka kunskaper och förmågor personalen i bostad med särskild service för barn eller ungdomar minst bör ha.

I förslagets 5 kap. 2 § anges följande:

I en bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt 9 § 8 LSS ska personalen ha kunskaper om verksamhetens mål och arbetssätt,

⁴⁸ *Kompetens i LSS-boenden*, Socialstyrelsen (2021) s. 90.

konsekvenserna av de funktionsnedsättningar som barnen och ungdomarna har, barns och ungdomars utveckling samt fysiska, psykiska och sociala behov, etiskt förhållningssätt och respektfullt bemötande, och hur utmanande beteende kan förebyggas.

Allmänt om personalens kompetens

Socialstyrelsens bedömning och förslag om upplysningsbestämmelse

Följande föreslås i 5 kap. 3 §:

I 3 § förordningen (1993:1090) om stöd och service till vissa funktionshindrade anges att det ska finnas en person med lämplig utbildning som förestår verksamheten samt den personal som i övrigt behövs för en ändamålsenlig verksamhet.

Paragrafen motsvaras delvis av 16 § SOSFS 2012:6. Eftersom förslagen om kompetens även handlar om personal utöver föreståndaren bedömer Socialstyrelsen att det är mer ändamålsenligt att upplysa om 3 § förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade i sin helhet.

Föreståndarens kompetens

Gällande bestämmelser

Följande bestämmelse finns i 17 § HSLFS 2012:6:

Den som förestår verksamheten ska ha en högskoleutbildning som är relevant för uppdraget. Han eller hon ska dessutom ha erfarenhet av liknande verksamhet och ha tillräcklig kunskap och kompetens för att leda den.

Socialstyrelsens överväganden

Så som i nuvarande SOSFS 2012:6 finns i förslaget fortsatt ett krav på att den som förestår verksamheten ska ha en högskoleutbildning. Socialstyrelsen ställer inte upp krav på att högskoleutbildningen ska bestå av någon specifik examen, exempelvis socionomexamen. Olika kompetens kan vara relevant beroende på bl.a. målgrupp i en viss verksamhet.

Av den nuvarande 17 § SOSFS 2012:6 framgår vidare att den som förestår verksamheten ska ha erfarenhet av liknande verksamhet. Här görs i förslaget till nya föreskrifter en justering, då förslaget innebär att den som förestår verksamheten antingen kan ha erfarenhet av liknande verksamhet *eller* erfarenhet av målgruppen. Avsikten med förslaget är att möjliggöra att den som har erfarenhet av målgruppen barn och ungdomar med

funktionsnedsättning på andra sätt än genom bostad med särskild service ska kunna förestå en verksamhet, t.ex. den som arbetat med myndighetsutövning inom LSS, den som har erfarenhet från pedagogisk verksamhet med målgruppen eller den som har erfarenhet från hälso- och sjukvård/habilitering för målgruppen. Det kan även handla om personer som under sin studietid har erfarenhet från arbete med målgruppen.

Socialstyrelsen lägger i bestämmelsen till ett krav på att den som förestår verksamheten ska ha *personlig lämplighet*. Som framgår av rapporter och forskning ovan har ledarskap bl.a. betydelse för att klargöra gemensamma värderingar, vilket medför att det är viktigt att den som förestår verksamheten har personlig lämplighet för uppdraget.

Vidare föreslår Socialstyrelsen nya allmänna råd som anger att högskoleutbildningen bör omfatta minst 180 högskolepoäng.

Omfattningen om 180 högskolepoäng motsvarar tre års högskolestudier, vilket Socialstyrelsen bedömer är en miniminivå för rätt kompetens att förestå denna typ av verksamhet. Samma rekommendation finns för HVB och Socialstyrelsen anser att verksamheternas komplexitet kan vara densamma och att lägre nivå inte bör rekommenderas för bostad med särskild service enligt LSS än för HVB. De rekommendationer som finns i de föreslagna allmänna råden motsvarar de områden där kompetens behövs enligt vad som framkommit under uppföljningen och ovan nämnda rapporter. De liknar också vad som gäller för föreståndare i HVB i relevanta delar.⁴⁹ Att en och samma person inte förestår fler verksamheter än att han eller hon kan ansvara för arbetsledning, utveckling och uppföljning av var och en av verksamheterna följer av krav på att den som förestår verksamheten ska ha den sammantagna kompetens som behövs för att kunna leda, utveckla och följa upp verksamheten. Det allmänna rådet om att en och samma person inte *bör* förestå fler verksamheter än att han eller hon kan ansvara för arbetsledning, utveckling och uppföljning av var och en av verksamheterna blir därför överflödigt och föreslås tas bort.

Socialstyrelsens förslag

Följande bestämmelse med tillhörande allmänna råd föreslås i 5 kap. 4 §:

Den som förestår verksamheten ska ha den sammantagna kompetens som behövs för att kunna leda, utveckla och följa upp verksamheten.

Den som förestår verksamheten ska även ha

1. en högskoleutbildning som är relevant för verksamheten,
2. erfarenhet av liknande verksamhet eller arbete med målgruppen, och
3. personlig lämplighet.

⁴⁹ Se 5 kap. 3 och 5 §§ socialtjänstförordningen (2025:468).

Till bestämmelsen föreslås följande allmänna råd:

Högskoleutbildningen bör omfatta minst 180 högskolepoäng.

Kompetenskrav för personal utöver föreståndare - övrig personal

Nuvarande reglering

Ovan redogörs för 19 § SOSFS 2012:6 med tillhörande allmänna råd och allmänna råd i SOSFS 2014:2.

Socialstyrelsens överväganden

Samhället har ett särskilt ansvar för att förhindra att barn, unga och vuxna utsätts för våld eller andra övergrepp i sina boenden. Tillsyn av LSS-bostäder visar dock att personalen vid nästan alla boenden där IVO konstaterat brister inte hade utbildning i att upptäcka våldsutsatthet.⁵⁰

Enligt 6 § andra stycket LSS ska det finnas den personal i verksamheten som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad ska kunna ges. För gruppboendestäder ska det finnas den personal som behövs för en ändamålsenlig verksamhet.⁵¹ Av förarbetena till LSS framgår att personalen ska ha den utbildning och erfarenhet som kan krävas för varje specifik uppgift. Något krav på att anställa personal av det ena eller andra slaget ställs dock inte upp i LSS. Det får ankomma på huvudmännen själva att organisera verksamheten på ett ändamålsenligt sätt.⁵²

Resultaten av Socialstyrelsens kartläggning som redovisas i rapporten Kompetens i LSS-boenden visar att det finns ett behov av utbildning för personal som arbetar på LSS-bostäder då endast 64 procent (bostad med särskild service för vuxna) respektive 38 procent (bostad med särskild service för barn och unga) av den tillsvidareanställda personalen har en grundutbildning inom vård och omsorg. Av visstidsanställd personal har endast 39 procent (bostad med särskild service för vuxna) respektive 28 procent särskild service för barn eller ungdomar) en grundutbildning inom vård och omsorg. Samtidigt kan arbetet inom LSS-bostäder kräva ytterligare kompetens, utöver grundutbildning. I rapporten tas även bl.a. följande upp:

⁵⁰ Vad har IVO sett 2024? (IVO 2025) s 24.

⁵¹ Se 3 § förordningen (1993:1090) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

⁵² Se prop. 1992/93:159 s. 171 f.

- Det finns en brist på kunskap hos personalen om funktionsnedsättningar, kommunikation, metodkompetens om bemötande, tydliggörande pedagogik samt dokumentation.
- Det finns brister i kunskap om lagstiftning och regelverk, skyddsåtgärder, tvångs- och begränsningsåtgärder och lex Sarah.
- Brister i personalens kompetens ökar risken för användningen av tvångs- och begränsningsåtgärder.
- Det finns begränsningar i tillgång till kompetensutveckling för personal i LSS-boenden inom flera av de områden som specificeras i Socialstyrelsens allmänna råd om kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning.
- Flera aktörer och även sakkunniga framhöll att Socialstyrelsen behöver ha föreskrifter om kompetens för personal i bostad med särskild service, liknande de som finns i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:55) om hem för vård eller boende.
- Införande av kompetenskrav i föreskrifterna ger möjlighet att ställa krav på att personalen i en bostad med särskild service ska ha den utbildning, den erfarenhet och den personliga lämplighet som behövs för att kunna utföra sina arbetsuppgifter.⁵³

I rapporten framgår att det finns en risk för att tvångs- och begränsningsåtgärder används om inte personalen har den kompetens som behövs för att ge ett gott stöd till de vuxna som bor i en bostad med särskild service.⁵⁴ I rapporten lyfts goda exempel från IVO:s tillsyn. Där framgår att i de verksamheter som fungerar bra hade personalen i huvudsak relevant grundläggande kompetens och det fanns bra strukturer för kompetensutveckling, mentorskap, handledning och introduktion.⁵⁵

I rapporten framhölls också att personlig lämplighet är viktig för att kunna ge rätt förutsättningar för de som har insatserna och för att erbjuda en trygg och säker boendemiljö. En ökad tydlighet i krav på utbildning, erfarenhet och personlig lämplighet kan enligt rapporten även ge bättre verktyg för IVO att bedriva tillsyn och bidra till att främja kvalitet i LSS-verksamheter.⁵⁶

Under uppföljningen framkom vidare att brist på kompetens hos personalen gör det svårare att omsätta innehållet i de regler som gäller för verksamheten i praktiken. Det är viktigt att kompetensen matchas med de boendes behov. Även om man inte alltid kan rekrytera personal med rätt kompetens är det viktigt att hitta strukturer som säkrar att man bygger upp sådan kompetens genom kompetensutveckling/fortbildning.

När det gäller kommunikation så behövs krav på kunskap utifrån de boendes behov. I de flesta bostäder med särskild service behöver personalen denna

⁵³ Se Socialstyrelsens rapport *Kompetens i LSS-boenden* (2021) s. 7 f.

⁵⁴ Se Socialstyrelsens rapport *Kompetens i LSS-boenden* (2021) s. 90.

⁵⁵ Se Socialstyrelsens rapport *Kompetens i LSS-boenden* (2021) s. 26.

⁵⁶ Se Socialstyrelsens rapport *Kompetens i LSS-boenden* (2021) s. 93.

kompetens, men kommunikationsmetoderna kan se olika ut hos olika personer. I uppföljningen framkom att även om man inte kan rekrytera personal med rätt kompetens så kan man hitta strukturer som säkrar att man bygger upp sådan kompetens.

Forskning avseende bostad med särskild service för personer med intellektuell funktionsnedsättning och utmanande beteende visade på positiva effekter av utbildning om kommunikation för att minska användning av begränsningsåtgärder.⁵⁷

I en rapport från 2020 rekommenderar Inspektionen för vård och omsorg, IVO, att Socialstyrelsen bör se över föreskrifter och allmänna råd vad gäller skrivning om kompetens för personal som arbetar med barn med funktionsnedsättning, i förhållande till personal vid HVB och stödboenden. Idag skiljer sig bestämmelserna för HVB och stödboenden i förhållande till bostad med särskild service för barn och unga, både när det gäller kontroll av belastningsregister inför anställning och när det gäller skrivning om lämplig kompetens för personal. De nuvarande skrivningarna ställer enligt IVO lägre krav på personal som arbetar med barn och unga med funktionsnedsättning än personal som arbetar med barn och unga på HVB och stödboenden. IVO anser att generella bestämmelser till skydd för barn och unga bör vara likvärdiga för alla barn och unga, oavsett boendeform och funktionsnivå.⁵⁸

IVO:s slutsats i det regeringsuppdrag som avsåg nationell tillsyn av gruppboendestäder för vuxna enligt LSS är att en stor andel personer i tillsynade verksamheter inte får sin rättighet att leva som andra uppfyllt. IVO bedömer att en orsak är att kommuner och privata aktörer inte har säkerställt tillräcklig kompetens hos verksamheternas ledning och personal. En annan orsak är att ledningen inte alltid har tagit sitt fulla ansvar för verksamhetens kvalitet. Om ledning och personal saknar kompetens att förebygga och undvika situationer där det uppstår frustration för brukarna ökar risken för att de istället använder oproportionerliga och eskalerande begränsningsåtgärder, det vill säga åtgärder som inte svarar mot brukarnas individuella behov. Brister i ledning och otillräcklig kompetens medverkar därmed till att begränsningar blir omotiverat stora och att brukarnas rättigheter inte tillgodoses.⁵⁹

Socialstyrelsen konstaterar att tillsynsmyndigheten bedömer att en orsak till bristerna i gruppboendestäderna är att kommuner och privata aktörer inte har säkerställt tillräcklig kompetens hos verksamheternas ledning och personal.

⁵⁷ Antonsson, H. *Interaktion i särskilt boende för personer med utvecklingsstörning och utmanande beteende*, Umeå universitet, (2013) s. 10.

⁵⁸ *Sociala barn- och ungdomsvården – Slutredovisning av uppdrag att genomföra analyser av tillsynens resultat inom den sociala barn- och ungdomsvården S2019/01922/FST*, (IVO 2020) s. 26.

⁵⁹ *Att inte få rätten att leva som andra – Redovisning av den nationella tillsynen av gruppboendestäder för vuxna enligt LSS* (IVO 2023) s. 3.

Socialstyrelsen bedömer att det finns ett behov av införande av kompetenskrav, inklusive krav på utbildning vilket finns för HVB i 5 kap. 4 § socialtjänstförordningen (2025:468), SoF. Det är en viktig åtgärd för att höja kompetensen hos personalen, bl.a. för att förbättra personalens kunskaper om funktionsnedsättningar, kommunikation och bemötande. Det är också en viktig åtgärd för att motverka de problem som idag finns med användning av tvångs- och begränsningsåtgärder. Det är viktigt att personalen i varje verksamhet har den sammantagna kompetens och erfarenhet som krävs för att möta behoven hos de enskilda som har insatser i verksamheten.

Mot bakgrund av den utbredda förekomsten av allvarliga brister i bostad med särskild service för barn och unga vilket redogörs för i avsnitt 1 förslår Socialstyrelsen att det införs kompetenskrav för personal som arbetar i bostad med särskild service. De allmänna råd som finns idag är inte tillräckliga för att garantera en god kvalitet i verksamheterna och säkerställa goda levnadsvillkor för de enskilda som har insatsen bostad med särskild service.

Jämfört med de utbildningskrav som införts för personal som arbetar i HVB är kraven på den som är anställd för att ge stöd och service i ett LSS-boende idag låga sett till de behov som de boende har. Av 5 kap. 4 § SoF följer att den som är anställd för att ge vård, omsorg och uppfostran eller behandling i ett hem för vård eller boende ska ha minst en tvåårig eftergymnasial utbildning, eller en utbildning som motsvarar detta, om det inte finns särskilda skäl. Utbildningen ska vara inriktad mot socialt arbete, socialpedagogik, beteendevetenskap eller annat relevant ämnesområde.

Till skillnad från HVB så är bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt 9 § 8 LSS inte en insats som syftar till att ge behandling i förening med ett boende. Det finns därför inte skäl att i bostad med särskild service för barn eller ungdomar ha samma utbildningskrav för personal som ger vård, omsorg och uppfostran i HVB. Stödpedagogutbildningen är en ettårig utbildning inom yrkeshögskolan som är direkt inriktad på arbete inom LSS-verksamhet. För att få en yrkeshögskoleexamen med inriktning stödpedagog inom funktionshindersområdet ska den studerande bl.a. ha specialiserade kunskaper om kommunikationsmetoder inom funktionshindersområdet och färdigheter som avser lågaffektivt bemötande.⁶⁰

Socialstyrelsen föreslår att det införs krav på att personalens sammantagna kompetens vad gäller utbildning och erfarenhet ska ge förutsättningar för att tillgodose de specifika behov av omvårdnad, stöd och service som varje barn eller ungdom har. Socialstyrelsen föreslår också krav på att i verksamheten ska minst en fjärdedel av den personal utöver föreståndaren som ger

⁶⁰ Se Myndigheten för yrkeshögskolans föreskrifter (MYHFS 2019:1) om utbildningar inom yrkeshögskolan med inriktning stödpedagog inom funktionshinderområdet, bilaga 1.

omvårdnad och service ha minst en ettårig utbildning på eftergymnasial nivå eller motsvarande. Socialstyrelsen har övervägt om kravet ska omfatta en högre andel av personalen, men bedömer att utifrån förslaget om krav på personalens sammantagna kompetens är det mest ändamålsenligt med ett krav som omfattar minst en fjärdedel av personalen. Till bestämmelsen föreslås allmänna råd om att utbildningen bör vara en stödpedagogutbildning. Socialstyrelsen har övervägt att införa krav på att viss andel av personalen ska ha en stödpedagogutbildning men funnit att det skulle kunna slå för hårt mot mindre verksamheter samtidigt som det kan finnas andra sätt att uppfylla de krav på kompetens och utbildning som finns i författningen, och som innefattar personlig lämplighet, utbildningens längd etc.

Socialstyrelsens förslag innebär att det kommer att finnas personal i verksamheten med relevant eftergymnasial utbildning. Genom bestämmelsen säkerställs en likvärdig kompetensnivå som i sin tur ger förutsättningar för en likvärdig kvalitet i bostad med särskild service för barn eller ungdomar.

Socialstyrelsens förslag

I förslaget 5 kap. 5 § finns följande bestämmelse:

Den övriga personalen i en bostad med särskild service för barn och ungdomar enligt 9 § 8 LSS ska ha den utbildning, den erfarenhet och den personliga lämplighet som behövs för att kunna utföra sina arbetsuppgifter.

I förslaget 5 kap. 6 § finns följande bestämmelse:

Den övriga personalens sammantagna kompetens vad gäller utbildning och erfarenhet ska ge förutsättningar för att tillgodose de specifika behov av omvårdnad och service som varje barn och ungdom i bostaden har. Utöver föreståndaren ska minst en fjärdedel av den personal som ger omvårdnad och service ha minst en ettårig utbildning på eftergymnasial nivå.

Till bestämmelsen föreslås följande allmänna råd:

Den eftergymnasiala utbildningen bör vara en stödpedagogutbildning.

Introduktion

Nuvarande reglering

Följande bestämmelser med tillhörande allmänna råd finns i 20 § SOSFS 2012:6:

Den som bedriver verksamheten ska se till att personalen får den introduktion som de behöver för att kunna utföra sina arbetsuppgifter.

I introduktionen bör bl.a. ges information om vilka behov de barn och ungdomar har som bor i bostaden, vilka rutiner som finns i verksamheten och verksamhetens mål och allmänna inriktning enligt LSS.

Socialstyrelsens överväganden

Socialstyrelsen bedömer utifrån vad IVO har sett avseende tvångs- och begränsningsåtgärder och utifrån den utsatthet för våld som finns för personer med funktionsnedsättning att det i introduktionen även bör förmedlas kunskap om följande: konsekvenserna av de funktionsnedsättningar som finns hos de personer som bor i bostaden, etiskt förhållningssätt och respektfullt bemötande samt hur utmanande beteende kan förebyggas. Forskning avseende bostad med särskild service för personer med intellektuell funktionsnedsättning och utmanande beteende visar på positiva effekter av utbildning om kommunikation för att minska användning av tvångs- och begränsningsåtgärder.⁶¹ Att all personal får information om detta via introduktionen bedöms ge ytterligare skydd mot tvångs- och begränsningsåtgärder för barnen och ungdomarna som har insatsen. Socialstyrelsen bedömer att förslaget till kompletterande allmänna råd bidrar till att säkerställa nödvändig kvalitet i verksamheten och minska risken för tvångs- och begränsningsåtgärder.

Socialstyrelsens förslag

Följande bestämmelse med tillhörande allmänna råd finns i förslaget 5 kap. 7 §:

Den som bedriver verksamheten ska se till att personalen får den introduktion som de behöver för att kunna utföra sina arbetsuppgifter.

Till bestämmelsen föreslås följande allmänna råd:

Introduktionen bör bland annat förmedla kunskap om

- verksamhetens mål och arbetssätt,
- vilka rutiner som finns i verksamheten,
- konsekvenserna av de funktionsnedsättningar som barnen och ungdomarna har,
- vilka behov som varje barn och ungdom har,
- etiskt förhållningssätt och respektfullt bemötande, och
- hur utmanande beteende kan förebyggas.

⁶¹ Antonsson, H. *Interaktion i särskilt boende för personer med utvecklingsstörning och utmanande beteende*, Umeå universitet, (2013) s. 10.

Handledning och kompetensutveckling

Socialstyrelsens överväganden och förslag

Följande förslag finns i 5 kap. 8 §:

Den som bedriver verksamheten ska se till att personalen får den handledning och den kompetensutveckling som de behöver för att kunna utföra sina arbetsuppgifter.

Bestämmelsen motsvarar 21 § SOSFS 2012:6 men har formulerats om för att den ska bli lättare att läsa. Det har inte kommit fram skäl för att justera innehållet annat än språkligt.

Bemanning

Föreståndares närvaro i verksamheten

Gällande bestämmelser

Idag finns följande allmänna råd till 17 § SOSFS 2012:6:

En och samma person bör inte förestå fler verksamheter än att han eller hon kan ansvara för arbetsledning, utveckling och uppföljning av var och en av verksamheterna.

Socialstyrelsens överväganden

Ett närvarande ledarskap har betydelse för att minska tvångsåtgärder. Chefer behöver finnas på plats bland annat för att arbeta med att klargöra gemensamma värderingar och skapa ett engagemang för att tvångsåtgärder ska minska.⁶²

Forskning avseende boende och välbefinnande för personer med intellektuell funktionsnedsättning har visat på ett starkt samband mellan hur personalen ger och använder individanpassat aktivt stöd kopplat till bl.a. närvarande ledarskap där värderingar, prioriteringar och handlande som visades av någon i ledande position visat sig vara mer betydelsefullt än rutiner.⁶³

Ett hinder för ett närvarande ledarskap är dock att verksamhetsföreståndare har ansvar för flera verksamheter. I en undersökning som Socialstyrelsen

⁶² *Kompetens i LSS-boenden*, Socialstyrelsen (2021) s. 8.

⁶³ Bigby, C, *Quality of practice in supported accommodation services for people with intellectual disabilities: What matters at the organisational level*, *Jurnal of Intellectual & Developmental Disability*. Volume 45, (2020) - Issue 3.

gjort visade det sig att ungefär 20 procent av verksamhetscheferna för bostad med särskild service för barn eller ungdomar ansvarade för fyra eller fler verksamheter. Det vanligaste är att verksamhetsföreståndaren även ansvarar för andra boende för barn eller boende för vuxna enligt LSS. Även korttidshem är vanligt. Verksamhetsföreståndarna uppgav även andra exempel, som HVB, gymnasiesärskola, korttidstillsyn, personlig assistans och elevhem.⁶⁴ Det finns exempel från tillsynen där IVO har sett samband mellan en allvarlig händelse då ett barn omkommit och att den som förestår verksamheten inte varit tillräckligt närvarande i verksamheten, då den som förestår verksamheten med större närvaro hade kunnat ha kompetens att identifiera och åtgärda brister och därmed ha minskat risken för allvarliga missförhållanden.⁶⁵

Socialstyrelsen föreslår även en bestämmelse om att den som förestår verksamheten ska ha den sammantagna kompetens som behövs för att kunna leda, utveckla och följa upp verksamheten, vilket i huvudsak motsvarar delar av det som idag står i 17 § SOSFS 2012:6. Bestämmelsen har utformats på ungefär samma sätt som den som gäller föreståndare vid ett hem för vård eller boende (HVB),⁶⁶ eftersom det under uppföljningen framförts att det är önskvärt att kraven liknar varandra.

I uppföljningen gjordes bedömningen att det finns ett behov av att lägga till ett krav på närvaro i verksamheten när det gäller antalet verksamheter en och samma person kan förestå. Det bedömdes dock inte utifrån uppföljningen vara möjligt eller önskvärt att detaljreglera ett tak för antal verksamheter som en person kan förestå, något som också kan riskera att bli ett golv. Förtydligande om att en och samma person inte bör förestå fler verksamheter än att han eller hon kan ansvara för arbetsledning, utveckling och uppföljning av var och en av verksamheterna lämpar sig bättre i vägledande material än som ett allmänt råd. Det är den som bedriver verksamhet som ansvarar för att det finns ett ledningssystem för verksamheten. Ledningssystemet ska användas för att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra verksamhetens kvalitet. Vilket ansvar som här läggs på den som förestår verksamheten är upp till den nämnd eller den juridiska personen som bedriver verksamheten.

Socialstyrelsen bedömer att närvarande ledarskap för den som förestår verksamheten är viktigt för att få en god kvalitet i verksamheten, detta särskilt med beaktande av att närvarande ledarskap är en central aspekt för att minska användning av tvångsåtgärder. Den som förestår verksamheten behöver vara på plats i den omfattning som krävs för att upprätthålla kvalitet i verksamheten. Det nuvarande allmänna rådet har inte varit tillräckligt för att få till stånd detta. Samtidigt kan även andra variabler än

⁶⁴ *Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning – Lägesrapport 2020*, Socialstyrelsen (2020) s. 52.

⁶⁵ IVO:s beslut dnr 3.7.3-46330/2021.

⁶⁶ Se 5 kap. 1 § HSLF-FS 2016:55.

föreståndarnärvaro, som t.ex. antalet barn och ungdomar som bor på boendet och deras behov ha betydelse för hur många verksamheter föreståndaren kan ansvara för. Om en person förestår flera verksamheter behöver den personen vara närvarande i tillräckligt stor omfattning (inklusive fysisk närvaro i boendeenheten) för att kunna ta det arbetsledande ansvar som krävs för att tillförsäkra de enskilda i bostaden goda levnadsvillkor. Därför föreslår myndigheten en bestämmelse med krav på närvaro i tillräckligt stor utsträckning för att kunna ansvara för att arbetet organiseras och leds så att varje barn och ungdom tillförsäkras goda levnadsvillkor, utan att samtidigt detaljreglera ett antal verksamheter som en och samma person kan förestå.

Socialstyrelsens förslag

Socialstyrelsen föreslår följande bestämmelse i 5 kap. 9 §:

Den som förestår verksamheten ska vara närvarande i tillräckligt stor utsträckning för att kunna ansvara för att arbetet organiseras och leds så att varje barn och ungdom tillförsäkras goda levnadsvillkor.

Socialstyrelsens överväganden och förslag

Följande förslag finns i 5 kap. 10 §:

Den som bedriver verksamheten ska säkerställa att det finns tillräckligt med personal för att tillgodose varje barns och ungdoms behov av

1. omvårdnad, trygghet och säkerhet dygnet runt, och
2. fritids- och kulturaktiviteter.

För verksamheten enligt LSS ska det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad ska kunna ges.⁶⁷ Bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt LSS är en heldygnsinsats. I den nuvarande 22 § SOSFS 2012:6 finns bestämmelser om att den som bedriver verksamheten ska säkerställa att det i bostaden finns tillräckligt med personal för att tillgodose varje barns och ungdoms behov av säkerhet och trygghet dygnet runt samt behov av omvårdnad, fritid och kultur. Bestämmelsen förs i princip över oförändrad till förslaget på ny författning. Bemanningen behöver dock vara anpassad utifrån barn eller ungdomars behov av omvårdnad under dygnet, beroende på hur behoven av t.ex. hjälp med hygien eller tillsyn ser ut. Socialstyrelsen föreslår därför att det även ska framgå av bestämmelsen att det ska finnas tillräckligt med personal för att tillgodose de individuella behov av omvårdnad som finns dygnet runt.

⁶⁷ 6 § LSS.

Fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter ingår i insatsen.⁶⁸ De behöver dock inte tillhandahållas dygnet runt. Bestämmelsen har utformats så att det tydligt framgår.

Uppföljning

Socialstyrelsens överväganden om upplysning om anmälningsskyldighet till IVO

Sedan den 15 januari 2026 gäller bestämmelser i LSS om att det hör till kommunens uppgifter att anmäla till IVO om det finns anledning att anta att en verksamhet bedrivs utan sådant tillstånd som krävs enligt 23 § första stycket LSS, om det kan ifrågasättas om en tillståndshavare är lämplig enligt 23 § LSS, eller om det uppmärksammas allvarliga brister i en verksamhet där tillstånd krävs. Motsvarande bestämmelser finns även i socialtjänstlagen (2025:400). Det är viktigt för alla barn och ungdomar som har och som kan komma att få insatsen verkställd vid ett boende som har allvarliga brister att IVO får kännedom om det. Bestämmelsen om anmälningsskyldighet kan komma att aktualiseras vid den uppföljning av insatser som nämnden gör. Socialstyrelsen har uppmärksammat andra uppgifter som kan vara av vikt för nämndens uppföljning och föreslår vissa krav för det, men den sekretessbrytande anmälningsskyldigheten finns i LSS. Det kan därför vara ändamålsenligt med en upplysning om det.

Socialstyrelsens förslag

En ny upplysningsbestämmelse med följande innehåll införs i förslagets 6 kap. 1 §:

I 15 § 11 LSS finns bestämmelser om att det till kommunens uppgifter hör att anmäla till Inspektionen för vård och omsorg om det

1. finns anledning att anta att en verksamhet bedrivs utan sådant tillstånd som krävs enligt 23 § första stycket LSS
2. kan ifrågasättas om en tillståndshavare är lämplig enligt 23 § LSS, eller
3. uppmärksammas allvarliga brister i en verksamhet där tillstånd krävs enligt 23 § första stycket LSS.

Detta är en ny upplysningsbestämmelse om de bestämmelser om anmälan till IVO som gäller från och med den 1 januari 2026.

⁶⁸ Se 9 e § LSS.

Socialstyrelsens överväganden om krav vid uppföljning av individbeslut

De insatser som beslutas med stöd av 9 § LSS syftar till att tillförsäkra den enskilde goda levnadsvillkor.⁶⁹ Att nämnden har fattat ett beslut om insatser enligt LSS innebär inte någon garanti för att insatsen genomförs i enlighet med beslutet. Det är först när beslutet omsätts i praktisk handling som det visar sig om insatsens innehåll och omfattning svarar mot beslutsfattarens intentioner och om barnets behov tillgodoses genom insatsen. Det är alltid den beslutande nämnden som har ansvaret för att den enskilde verkligen får den insats som har beviljats, oavsett vem – den beslutande nämnden själv, en annan nämnd eller en enskild verksamhet – som verkställer den beslutade insatsen. Med detta ansvar följer självklart en skyldighet att dokumentera att beslutet har verkställts samt att följa upp den beviljade insatsen.⁷⁰ Även om det är någon annan än den beslutande nämnden som svarar för genomförandet av en insats har den beslutande nämnden fortfarande ansvar för att insatsen är av god kvalitet.⁷¹ Socialstyrelsen har tidigare meddelat allmänna råd om personalens kompetens vid bl.a. uppföljning av ärenden.⁷²

I förarbeten till LSS redogörs för att kommunerna har hälso- och sjukvårdsansvar (exklusive läkarinsatser) enligt hälso- och sjukvårdslagen för personer som bor i bostad med särskild service. Vad gäller medicinska omvårdnadsinsatser i övriga boende- eller vistelseformer (till exempel familjehem eller korttidsvistelse i form av sommarläger) samt läkarinsatser och olika expertstöd som annan huvudman förfogar över, så anges att det kan det vara nödvändigt för kommunen att samverka med annan sjukvårdshuvudman.⁷³ Sedan tidigare finns bestämmelser i SOSFS 2012:6 om att det ingår i omvårdnaden att vaka över den enskildes hälsa. För insatsen bostad med särskild service för vuxna ingår idag att göra tillgänglig den hälso- och sjukvård, inklusive habilitering, rehabilitering, hjälpmedel och den tandvård som den enskilde behöver som en del av att ge individuellt anpassad hjälp i den dagliga livsföringen.⁷⁴ Socialstyrelsen anser att det är angeläget att det följs upp hur barnet eller ungdomen får tillgång till den hälso- och sjukvård samt tandvård som hen behöver. Samtidigt behöver det vara tydligt att det inte är den som bedriver verksamhet som också ska tillhandahålla sådan hälso- och sjukvård och tandvård som inte omfattas av den kommunala hälso- och sjukvården. Därför föreslås en bestämmelse som avser krav på att följa upp hur barnet eller ungdomen får kontakt med och hjälp att besöka den hälso- och sjukvård och tandvård som hen behöver. Det

⁶⁹ Se 7 § LSS.

⁷⁰ Proposition 2007/08:43 Rapporteringsskyldighet av ej verkställda beslut enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, m.m. s. 13.

⁷¹ Se prop. 2007/08:43 s. 13 och prop. 2009/10:131 s. 27 och 34.

⁷² Se Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2008:32) om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som avser personer med funktionshinder.

⁷³ Prop. 1992/93:159 s. 182.

⁷⁴ Se 2 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2002:9) om bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS.

kan vara fråga om att följa upp hur det fungerar med att ta kontakt med vårdgivare utanför boendet och att det är ordnat hur barnet eller ungdomen tar sig till den vårdinrättning som eventuellt behöver besökas, exempelvis i vilken utsträckning som det ordnas av personal på boendet, vårdnadshavare, barnet eller ungdomen själv eller annan.

Socialstyrelsen har inte uppfattat att det råder tveksamhet om att den nämnd som beslutat om insatsen också har ett ansvar för uppföljning av den eller att det skulle saknas ambitioner att följa upp insatsen. Trots det finns en samlad bild av att det brister i uppföljning av beslut.⁷⁵ Den bristande tillgång till hälso- och sjukvård som Socialstyrelsen uppfattat och de kvalitetsbrister som IVO har sett med burliknande sängkonstruktioner och andra tvångs- och begränsningsåtgärder visar också på ett behov av ytterligare och tydligare vägledning om uppföljning genom krav i föreskrift. Den nämnd som har beslutat om insatsen behöver vid uppföljning ta reda på hur barnet eller ungdomen får utöva inflytande och självbestämmande. Att ansvaret sedan flera år beskrivits i olika vägledande material har inte visat sig tillräckligt för att säkerställa att barn och ungdomar tillförsäkras goda levnadsvillkor genom insatsen.

Att det står klart för den beslutande nämnd som beviljar insatsen hur barnet eller ungdomen får kontakt med och hjälp att besöka den hälso- och sjukvård och tandvård som varje barn och ungdom behöver och hur barnet eller ungdomen får utöva inflytande och självbestämmande bedöms bidra till att säkerställa att så sker, bidra till likvärdighet över landet och i förlängningen möjliggöra spridning av framgångsrika arbetssätt.

Socialstyrelsens förslag

I förslaget till 6 kap. 2 § anges följande:

När den nämnd som har beslutat om insatsen följer upp att den som får insatsen tillförsäkras goda levnadsvillkor ska det alltid följas upp hur barnet eller ungdomen får

1. kontakt med och hjälp att besöka den hälso- och sjukvård och tandvård som han eller hon behöver, och
2. utöva inflytande och självbestämmande.

Till bestämmelserna föreslås följande allmänna råd:

Uppföljningen bör göras regelbundet och med utgångspunkt från nämndens uppdrag till utföraren eller från en genomförandeplan eller motsvarande.

⁷⁵ Se LSS – ett kommunalt uppdrag under statens styrning och kontroll, RiR 2026:6, Riksrevisionen (2026) s. 23.

Avslut av insats

Socialstyrelsens överväganden och förslag

I förslaget anges att den nämnd som har beslutat om insatsen ska i god tid tillsammans med ungdomen planera för tiden efter insatsen. Till bestämmelsen föreslås allmänna råd om att nämnden bör planera för sysselsättning, bostad och andra insatser som ungdomen kan behöva. Den som har avslutat sin gymnasieutbildning bör inte bo i en bostad med särskild service för barn eller ungdomar.

Den föreslagna paragrafen motsvarar 24 § SOSFS 2012:6. Det har inte kommit fram skäl för att ändra eller ta bort den.

3 Konsekvenser av förslagen

3.1 Berörda av regleringen

Kommunerna har det huvudsakliga ansvaret för att tillhandahålla och finansiera insatsen bostad med särskild service för barn och ungdom enligt 9 § 8 LSS. Enligt LSS ska varje kommun säkerställa att barn och ungdomar med stora och varaktiga funktionsnedsättningar får det stöd och den service de behöver för att kunna leva under trygga och goda uppväxtförhållanden.

Insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt 9 § 8 LSS omfattar både själva boendet och det dagliga stöd som barnet eller ungdomen behöver. Verksamheten ska erbjuda omvårdnad och service i vardagen samt bidra till barnets eller ungdomens utveckling, delaktighet och trygghet. I dessa verksamheter finns ofta barn och ungdomar med omfattande stödbehov, vilket ställer höga krav på personalens kompetens. Personal behöver ha kunskap om funktionsnedsättningar, barns utveckling, kommunikation, omsorg samt förmåga att arbeta utifrån barnets bästa. Bemanning kan behöva finnas dygnet runt och stödet kan omfatta hjälp med personlig omvårdnad, medicinering, struktur i vardagen samt socialt och pedagogiskt stöd.

Förslagen innehåller nya utbildningskrav för den personal i verksamheten som ger omvårdnad och service och som inte är föreståndare. Syftet med regleringen är att stärka kvaliteten i insatsen samt säkerställa att barn och ungdomar som bor i bostad med särskild service får stöd av personal med tillräcklig och relevant kompetens.

Regleringen berör kommuner och privata aktörer såsom företag, stiftelser och ideella organisationer som bedriver näringsverksamhet, som driver eller avser att starta verksamhet enligt 9 § 8 LSS. Anställda som arbetar i dessa boenden påverkas av de nya kompetenskraven, eftersom den samlade kompetensen höjs. Förslagen berör även de barn och ungdomar som får insatsen eftersom föreskriften syftar till att förbättra kvaliteten i den vård, omsorg och det stöd som ges.

Antal verksamheter som berörs

Tabell 1 visar antalet registrerade bostäder med särskild service för barn och ungdomar enligt 9 § 8 LSS, uppdelat efter driftsform, enligt IVO:s omsorgsregister.⁷⁶ Enligt registret finns det i dag totalt 210 registrerade verksamheter för barn och ungdomar i Sverige, varav 104 i offentlig regi och 106 i privat regi.

⁷⁶ Utdrag från oktober 2025.

Verksamheter enligt 9 § 8 LSS är ofta små enheter med få platser, vilket också framgår av tabellen där det genomsnittliga antalet personer per verksamhet uppgår till 3,5. Den låga genomsnittliga storleken speglar lagens intentioner om att ge barnen en hemlik miljö och målgruppens behov av nära stöd, trygghet och hög personaltäthet.

Antalet verksamheter varierar mellan kommuner, vilket delvis kan förklaras av hur kommunerna har valt att organisera sitt ansvar för barn och ungdomar med omfattande funktionsnedsättningar. Det kan också förklaras av att det är få barn och ungdomar som har insatsen. Vissa kommuner driver boenden i egen regi, medan andra i större utsträckning placerar barn i verksamheter som drivs av privata utförare, ibland i andra kommuner.

Kommuner med många eller flera små verksamheter kan påverkas i högre grad av förslagen, eftersom kraven omfattar samtliga boenden oavsett storlek eller driftsform.

Privata utförare som bedriver verksamhet enligt 9 § 8 LSS får ersättning från kommunerna. Ersättningen fastställs vanligtvis genom avtal och räknas ofta upp årligen med prisindex som speglar löne- och kostnadsutvecklingen inom kommunal verksamhet, exempelvis omsorgsprisindex. Ersättningen kan variera mellan kommuner och är ofta kopplad till barnens individuella vård- och stödbehov. Kommunerna kan även ställa särskilda krav på privata utförare, exempelvis avseende personalens utbildning och kompetens, vilket aktualiseras genom den föreslagna författningen.

Tabell 1. Fördelning av registrerade LSS verksamheter efter driftsform

	Offentlig	Privat	Total	Genomsnittligt antal personer per verksamhet*
LSS 9 § 8	104	106	210	3,5

Källa: IVO omsorgsregister, 2024.* Socialstyrelsens egna beräkningar.

Antal barn och ungdomar som berörs

Tabell 2 visar antalet barn och ungdomar som bor i bostad med särskild service enligt 9 § 8 LSS.

Uppgifterna avser ett tidpunktsmått och speglar antalet barn och ungdomar som hade insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar den 1 oktober 2024.

Tabell 2. Antal barn och ungdomar i bostad med särskild service enligt 9 § 8 LSS, 2024

Lagrum	Antal personer
9 § 8 LSS	754

Källa: Socialstyrelsens register, 1 oktober 2024.

Antal anställda som berörs

Eftersom det idag saknas samlad statistik över hur många anställda som arbetar i bostäder med särskild service för barn och ungdomar enligt 9 § 8 LSS, uppdelat efter yrkeskategori och utbildningsnivå har Socialstyrelsen gjort en egen uppskattning på antal anställda. För att kunna uppskatta hur många anställda som kan komma att beröras av det föreslagna utbildningskravet har därför ett antal antaganden behövt göras. Beräkningarna avser den personalgrupp som i denna konsekvensanalys benämns som övrig personal eller personal utöver föreståndare som arbetar nära barnen i det dagliga arbetet, ibland kallade stödassistenter.

Förslaget innebär att en fjärdedel av den övriga personalen ska ha minst en ettårig eftergymnasial utbildning och att utbildningen bör vara en stödpedagogutbildning. Utbildningen till stödpedagog omfattar normalt två terminer på helfart eller två års studier på halvfart vid yrkeshögskola och ger fördjupade kunskaper inom pedagogik, kommunikation, dokumentation och individanpassat stöd till personer med funktionsnedsättning. Utbildningen motsvarar 200 yrkeshögskolepoäng.⁷⁷

Enligt Socialstyrelsens öppna jämförelser finns uppgifter om personalens utbildningsnivå på kommunnivå, även om statistiken är förenad med visst bortfall. Efter bearbetning av dessa uppgifter uppskattas att cirka 8 procent av personal utöver föreståndare i LSS-boenden i dag har en eftergymnasial utbildning motsvarande stödpedagog. Denna uppskattning redovisas i tabell 3. I denna undersökning ingår emellertid inte bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt 9 § 8 LSS utan den statistiken avser bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 LSS.

För verksamheter enligt 9 § 8 LSS har en skattning gjorts utifrån antalet registrerade verksamheter och målgruppens behov. Barn och ungdomar i bostad med särskild service bedöms generellt kräva högre personaltäthet än vuxna i motsvarande insats. I beräkningarna antas därför i genomsnitt 13 anställda per verksamhet.

⁷⁷ Se 1 § Myndigheten för yrkeshögskolans föreskrifter (MYHFS 2019:1) om utbildningar inom yrkeshögskolan med inriktning stödpedagog inom funktionshinderområdet.

Utifrån totalt 210 verksamheter enligt 9 § 8 LSS motsvarar detta cirka 2 386 anställda, vilket i genomsnitt innebär omkring 4 anställda per barn eller ungdom. Om cirka 29 procent redan antas ha relevant eftergymnasial utbildning återstår uppskattningsvis 1 938 anställda som potentiellt kan komma att omfattas av det föreslagna utbildningskravet. I beräkningarna har det inte tagits höjd för att barn viss tid vistas i skolan under dagtid.

Tabell 3. Uppskattat antal anställda som högst kan påverkas av utbildningskravet, 9 § 8 LSS

Typ av personal	Antal anställda totalt*	Antal utan eftergymnasial utbildning*	Andel med minst eftergymnasial utbildning	Andel timavlönade	Antal anställda per verksamhet*	Antal anställda per person
LSS 9 § 8	2 730	1 938–2 386	13–29 %	21%	13	4

Anm.: *Socialstyrelsens egen uppskattning. Källa: *Kompetens i LSS-boenden 2021* samt *Öppna jämförelser – enhetsundersökningen inom LSS*, Socialstyrelsen (2025).

I tabell 4 redogörs en uppskattning av antalet anställda utan eftergymnasial utbildning som kan komma att påverkas av det föreslagna utbildningskravet. Uppskattningen bygger på två antaganden från två olika källor⁷⁸ om andel som redan idag har en eftergymnasial utbildning, 13 procent respektive 29 procent. Mot denna bakgrund har konsekvensanalysen två olika beräkningar utifrån de respektive källorna.

Beräkningen utgår från att 25 procent av de övriga anställda inom LSS 9 § 8 som i dag saknar eftergymnasial utbildning behöver uppfylla kravet på minst en ettårig utbildning på eftergymnasial nivå.

Tabell 4. Antal anställda utan eftergymnasial utbildning som påverkas av kravet, två scenarier

Verksamhet	Anställda utan eftergymnasial utbildning*, totalt	Scenario I	Scenario II
LSS 9 § 8	2 512	1 256	210

* I denna grupp ingår månadsavlönade samt timanställda

Resultatet visar att när uppgifter från enhetsundersökningen inom LSS används uppskattas 13 procent av personal redan ha eftergymnasial utbildning. Ett krav på 25 procent innebär då att ytterligare 339 personer behöver uppnå denna utbildningsnivå, vilket medför ökade kostnader. Men när uppgifter från LSS kompetensrapport används uppskattas i stället 29 procent redan ha eftergymnasial utbildning. Denna nivå

⁷⁸ *Öppna jämförelser – enhetsundersökningen inom LSS*, Socialstyrelsen (2025) och *Kompetens i LSS-boenden* Socialstyrelsen (2021).

överstiger scenariots antagande om 25 procent, vilket innebär att scenariot inte medför någon kostnadsökning utan istället indikerar en kostnadsminskning.

3.2 Kostnader och intäkter för kommunerna

Det är kommunerna som ansvarar för insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar som behöver bo utanför föräldrahemmet om inget annat avtalats. Finansieringen sker genom kommunala medel i och med att det är kommunerna som svarar för insatsen.⁷⁹ I kommuner som tillämpar lagen om valfrihetssystem (LOV) kan privata aktörer tillhandahålla boendetjänster, vilka ersätts av kommunen enligt särskilda avtal.

I Sverige finns ett nationellt system för att utjämna kostnadsskillnader mellan kommunerna inom LSS-området. En grundläggande tanke med utjämningssystemet på LSS-området är att det ska stimulera till utbyggnad av LSS-verksamhet i de kommuner där de berörda personerna bor. Tanken är också att det ska löna sig att inrätta verksamheter som lever upp till de kvalitetskrav som ställs i LSS.⁸⁰ Det är inte ett system där kommunerna får bidrag från staten utan ett system där kommunernas totala kostnader fördelas på ett så rättvist sätt som möjligt.

Systemet bygger på att det för varje kommun och år räknas ut en teoretisk kostnad, så kallad standardkostnad, för kommunens insatser enligt LSS⁸¹. Beräkningen bygger på flera olika uppgifter såsom antalet verkställda LSS-beslut, personalkostnader, folkmängdsuppgifter mm. Om beräkningen visar att kommunens standardkostnad blir högre än den genomsnittliga standardkostnaden för hela landet får kommunen ett bidrag ur systemet. Visar beräkningen att kommunens standardkostnad är lägre än genomsnittet får kommunen i stället betala en avgift.

Personalkostnader utgör den största delen av kommunernas utgifter för bostäder med särskild service för barn och ungdomar. Personal vid dessa boenden måste ha relevant kompetens och erfarenhet för att kunna ge ett adekvat stöd anpassat till barnens och ungdomarnas individuella behov. Detta antagande bedöms som rimligt med hänsyn till att verksamheten bedrivs dygnet runt, vilket kräver bemanning under minst tre arbetspass per dygn (dag, kväll och natt).

Enligt 6 § andra stycket LSS ska det finnas den personal i verksamheten som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad ska kunna ges. För gruppboendestäder ska det finnas den personal som behövs för en

⁷⁹ Se 2 § andra stycket LSS.

⁸⁰ Lagen (2008:342) om utjämning av kostnader för stöd och service till vissa funktionshindrade.

⁸¹ 9 § 2–8 och 10 LSS, bostad med särskild service för vuxna (ej särskilt anpassad bostad enligt 9 § 9)

ändamålsenlig verksamhet.⁸² Av förarbetena till bestämmelsen i 6 § LSS framgår att personalen ska ha den utbildning och erfarenhet som kan krävas för varje specifik uppgift.⁸³ Kommunerna är därmed skyldiga att säkerställa att det finns tillräckligt många anställda med rätt kompetens, exempelvis omsorgspersonal samt personal med pedagogisk och hälso- och sjukvårdsrelaterad kompetens, för att tillgodose behoven dygnet runt. IVO har på olika sätt konstaterat att missförhållanden på LSS-boenden har sin grund i bl.a. bristande kompetens.⁸⁴ Beräkningarna ska läsas i ljuset av detta.

Ett ökat antal övriga anställda i bostäder med särskild service för barn och ungdomar med eftergymnasial utbildning medför högre lönekostnader för kommunerna. Kostnader för att tillhandahålla utbildningsplatser ingår dock inte i redovisningen av de ekonomiska konsekvenserna av förslaget.

Kostnaderna för förslaget beräknas utifrån två olika scenarier som anger hur stor andel av personalen i bostad med särskild service för barn eller ungdomar som skulle kunna omfattas av ett utbildningskrav (se tabell 5). För varje scenario utgår beräkningen från löneskillnaden mellan yrken som i dag kräver gymnasial utbildningsnivå inom vård- och omsorgsarbete och yrken som kräver eftergymnasial utbildning motsvarande stödpedagog.

De anställda som omfattas av kravet arbetar i dag ofta som stödassistenten eller boendeassistenten och utgör en heterogen grupp vad gäller utbildningsbakgrund. För att approximera deras nuvarande lönenivå används genomsnittslönen för undersköterskor och vårdbiträden, vilka motsvarar kompetens på gymnasial nivå och komvux. För stödpedagoger finns statistik över genomsnittlig lön att tillgå. Skillnaden mellan dessa lönenivåer utgör den beräknade kostnaden av förslaget.

Tidpunkten för när eventuella kostnader uppstår är osäker, eftersom det i praktiken kan ta mer än ett år innan hela målgruppen har uppnått utbildningskravet i alla verksamheter. Ett visst inflöde av nyutbildad personal kommer att kunna ske årligen. Kostnadsökningen för kommunerna bedöms därför inte uppstå från ett år till ett annat, utan fördelas över flera år. Konsekvensberäkningarna genomförs dock i jämvikt, det vill säga för det år då hela målgruppen antas omfattas av utbildningskravet.

Enligt SCB:s lönestatistik uppgick den genomsnittliga månadslönen år 2024 till 33 100 kronor för undersköterskor inom omsorg och till 28 700 kronor för vårdbiträden. Genomsnittslönen för personal utan eftergymnasial utbildning inom området kan därmed uppskattas till cirka 31 000 kronor per månad. Motsvarande genomsnittliga månadslön för stödpedagoger uppgår till cirka 34 800 kronor. När sociala avgifter, semesterlön och övriga lönebikostnader inkluderas (cirka 84 procent) uppgår den årliga

⁸² Se 3 § förordningen (1993:1090) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

⁸³ Prop. 1992/93:159 s. 171.

⁸⁴ Se exempelvis *Vad har IVO sett 2021?* IVO (2022) s. 29.

merkostnaden till cirka 86 000 kronor per anställd som omfattas av utbildningskravet.

I tabell 5 redovisas en uppskattning av de ekonomiska konsekvenserna för kommunerna av ett eventuellt utbildningskrav enligt LSS 9 § 8. Analysen baseras på två alternativa källor för andelen personal med eftergymnasial utbildning inom bostäder med särskild service enligt LSS.

Kravet som konsekvenserna utgår från är förslaget att minst 25 procent av de anställda ska ha eftergymnasial utbildning. Beroende på hur många av de nuvarande anställda som redan har sådan utbildning uppskattas mellan 339 personer behöva utbildas och 109 färre personer behöva utbildas. Det negativa värdet innebär att nulägesnivån enligt LSS kompetensrapport redan överstiger 25 procent.

Resultaten skiljer sig därför beroende på vilken datakälla som används för att uppskatta den nuvarande utbildningsnivån. När uppgifter från enhetsundersökningen inom LSS används innebär ett mål om 25 procent eftergymnasial utbildning en kostnadsökning. När uppgifter från LSS kompetensrapport används är den uppskattade nulägesnivån redan högre än 25 procent, vilket innebär att scenariot ger en negativ kostnadsförändring.

Den årliga merkostnaden för kommunerna uppskattas till cirka 29 miljoner kronor enligt beräkningen baserad på enhetsundersökningen inom LSS, medan beräkningen baserad på rapporten om kompetens i LSS-boenden från 2021 i stället ger en kostnadsminskning om cirka 9 miljoner kronor. Detta motsvarar en genomsnittlig kostnadsökning på cirka 39 000 kronor per person som får insatsen, alternativt en minskning på cirka 12 000 kronor per person som får insatsen, vilket uppskattningsvis motsvarar omkring 3–8 procent av de genomsnittliga kostnaderna per person som får insatsen.

Tabell 5. Kostnadsanalys för kommuner enligt två scenarier, 9 § 8 LSS

Föreslaget krav	Antal som ska utbildas	Extra kostnad per år (mnkr)	Extra kostnad per person (kr)	Andel av LSS boende kostnad
Minst 25% har eftergymnasial utbildning	A) 339 B) -109	29 -9	38 661 kr -12 471 kr	1% 0%

* Anm.: A utgår från data i enhetsundersökningen, *Öppna jämförelser – enhetsundersökningen inom LSS*, Socialstyrelsen (2025) och B utgår från data i *Kompetens i LSS-boenden* Socialstyrelsen (2021).

3.3 Kostnader och intäkter för regionerna

Socialstyrelsen bedömer att förslagen inte kommer att få konsekvenser för regioner. I den mån regioner driver bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt 9 § 8 LSS så regleras ansvar och kostnader i avtal med kommunen.⁸⁵Författningsförslagen reglerar inte heller ansvar för hälso- och sjukvård eller fördelning av sådant ansvar mellan olika huvudmän.

3.4 Konsekvenser för kommunala självstyret

En inskränkning i den kommunala självstyrelsen bör enligt 14 kap. 3 § RF inte gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till de ändamål som har föranlett den. Bestämmelsen ger uttryck för en proportionalitetsprincip vad gäller inskränkningar i den kommunala självstyrelsen.

Förslaget innebär en viss inskränkning i den kommunala självstyrelsen eftersom förslaget innehåller krav som ska följas. Inskränkningen bedöms vara mindre eftersom det främst handlar om att precisera krav som redan gäller enligt LSS. Den bedöms vara nödvändig med hänsyn till ändamålet att upprätthålla god kvalitet för insatsen bostad med särskild service för barn eller unga enligt 9 § 8 LSS.

Förslaget medför inte några förändringar i grunderna för kommunernas eller regionernas organisation eller verksamhetsformer.

Socialstyrelsen bedömer att ändamålet med författningsförslaget inte kan uppnås på ett sätt som är mindre ingripande för det kommunala självbestämmandet.

3.5 Kostnader och intäkter för staten

Föreskriftsförslaget innebär inga direkta intäkter eller kostnader för staten.

3.6 Kostnader och intäkter för företag och andra enskilda

Enskilda utförare som bedriver verksamhet i form av bostad med särskild service för barn eller ungdomar, såväl små som stora, kan initialt få en höjning i sina lönekostnader men det finansieras av kommunen i och med att

⁸⁵ Se 17 § LSS.

det i dessa fall är fråga om upphandlad verksamhet där ansvar och kostnader regleras i avtal. Det är kommunen som är huvudman för verksamheten⁸⁶ och som behöver upphandla verksamhet i den mån kommunen själv inte utför den. Nedanstående är en illustration över vad verksamheterna kan komma att få för kostnadsökningar och vad som därmed kan komma att regleras i upphandlingar.

Uppskattningsvis beräknas privata LSS verksamheter få en höjning i sina lönekostnader som motsvarar – när det gäller scenario I – cirka 139 000 kronor per verksamhet (9 § 8 LSS) per år, enligt antagandet att bara 23 procent av personalen är redan utbildad idag. Enligt scenario II, kostnadsökning per verksamhet i snitt blir noll. Då vi inte vet hur personalen fördelas mellan verksamheter kan det dock finnas några verksamheter som kommer att behöva anställa ny personal med rätt kompetens.

Man kan relatera denna kostnadshöjning med snittkostnaden per person och år i ett genomsnittligt LSS-boende, vilket enligt Kolada beräknas till ca. 1,4 miljoner per person och år. Med antagandet att det bor i snitt 3,5 barn per verksamhet kan man skatta en snittkostnad på 4,9 miljoner kronor per år och verksamhet. På så sett skulle kravet kunna utgöra en kostnadshöjning med 8 procent i snitt för en barnverksamhet utifrån scenario I.

3.7 Konsekvenser för ungdomar som har insatsen

De föreslagna föreskrifterna bedöms medföra positiva konsekvenser för de ungdomar (personer som har fyllt 18 år) som får insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar. Förslagen ger bättre förutsättningar för att säkerställa kvaliteten i bostad med särskild service för barn eller ungdomar bland annat genom att förtydliga krav på personalens utbildning och den beslutande nämndens uppföljning. Socialstyrelsen bedömer att ungdomar som får insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt 9 § 8 LSS genom förslagen får utökade möjligheter att leva som andra och att genom insatsen tillförsäkras goda levnadsvillkor.

3.8 Barnkonsekvensanalys

Inledning

Förslagen avser huvudsakligen barn men också till personer över 18 år som bedriver gymnasiestudier och som har insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar. Det är ca. 640 barn som har insatsen.⁸⁷ Samtliga författningsförslag syftar till att öka kvaliteten på olika sätt för de barn och

⁸⁶ Se 2 § andra stycket LSS.

⁸⁷ Enligt Socialstyrelsens statistik hade 638 personer under 18 år insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar enligt 9 § 8 LSS den 1 oktober 2024.

ungdomar som tar del av insatsen. De föreslagna föreskrifterna bedöms medföra positiva konsekvenser för de barn som får insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar.

Syftet är att bidra till att insatsen ska hålla en god kvalitet och vara trygg och säker för de barn som vistas i boendena och skydda barn från att utsättas för tvångs- och begränsningsåtgärder. Förslagen förväntas få positiva konsekvenser för barns rättigheter.

Vilka barn berörs?

Förslagen berör huvudsakligen barn som har insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar.

I arbetet med att ta fram förslag till föreskrifter har Socialstyrelsen inte inhämtat åsikter eller synpunkter direkt från barn. Barns åsikter har inhämtats indirekt genom kontakt med organisationer som arbetar med målgruppen.

Förslagens särskilda betydelse för barns rättigheter

Av artikel 12 i barnkonventionen framgår att konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Socialstyrelsen bedömer att förslaget, särskilt det som avser krav på individanpassat kommunikativt och kognitivt stöd, stärker barns rätt till delaktighet i enlighet med artikel 12 i barnkonventionen.

Av artikel 19 i barnkonventionen framgår att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård. Av artikel 34 i barnkonventionen framgår att konventionsstaterna åtar sig att skydda barnet mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Socialstyrelsen bedömer att förslaget särskilt det som avser krav på polisanmälan avseende vissa brott mot barn, stärker barns rätt utifrån artikel 19 och 34 barnkonventionen.

Artikel 23 i barnkonventionen handlar bland annat om att barn med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning bör åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv under förhållanden som säkerställer värdighet, främjar tilltron till den egna förmågan och möjliggör barnets aktiva deltagande i samhället. Socialstyrelsen bedömer att förslagen stärker barns rätt utifrån artikel 23 i barnkonventionen, inte minst genom förslagen om krav på att den som

förestår verksamheten ska se till att varje barn ska få individanpassat kommunikativt och kognitivt stöd, information om genomförandet av insatsen, uppmuntras att framföra sina åsikter och uppmuntras att utöva sitt inflytande och medbestämmande. Dessa förslag stärker barns rättigheter eftersom de preciserar ett ansvar för att säkerställa delaktighet.

Artikel 24 i barnkonventionen handlar bland annat om barns rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering. Socialstyrelsen bedömer att inte minst förslagen om vägledning till hälsofrämjande levnadsvanor stärker barns rätt enligt artikel 24 i barnkonventionen.

Enligt artikel 31 erkänner konventionsstaterna barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder och rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet. Socialstyrelsen bedömer att förslaget, särskilt det som avser att bostadens utformning bör vara sådan att den stimulerar till lek och rekreation stärker barns rättigheter enligt artikel 31 i barnkonventionen.

Barnets bästa

Av artikel 3 i barnkonventionen framgår att vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

Socialstyrelsen konstaterar att vad som är barnets bästa bland annat ska tolkas utifrån övriga artiklar i barnkonventionen. Myndigheten har ovan redogjort för konsekvenserna av vissa förslag och funnit att de stärker vissa av barnets rättigheter. Enligt myndighetens bedömning är förslagen i sin helhet också i enlighet med vad som är barnets bästa.

3.9 Andra relevanta konsekvenser

Konsekvenser för jämställdhet m.m.

Författningsförslagen gäller lika för alla individer och dess konsekvenser bedöms vara desamma oavsett barnets eller ungdomens könstillhörighet, könsidentitet, könsuttryck eller sexuella läggning. Förslagen bedöms inte få några konsekvenser för jämställdhet mellan kvinnor och män.

Konsekvenser för den personliga integriteten

Socialstyrelsen bedömer att förslagen inte påverkar den personliga integriteten negativt eller medför en utökad behandling av personuppgifter. Förslagen om krav på polisanmälan för vissa brott som begås mot barn

bedöms inte medföra någon utökad personuppgiftsbehandling i märkbar omfattning i och med att det först och främst handlar om att tydliggöra förutsättningar för att polisanmälan av allvarliga brott mot görs, något som är en utgångspunkt⁸⁸ redan idag.

Agenda 2030

Genom Agenda 2030 och de 17 globala målen för hållbar utveckling har världens länder enats om mål och delmål för att uppnå en global hållbar utveckling till 2030. Förslagen bidrar enligt Socialstyrelsen till att genomföra målen i Agenda 2030, särskilt mål 3 om god hälsa och välbefinnande.

Mänskliga rättigheter är en central utgångspunkt för att genomföra målen i Agenda 2030. Enligt Socialstyrelsen bidrar förslagen till att stärka de mänskliga rättigheterna för de barn och ungdomar som har och kommer att få insatsen bostad med särskild service för barn eller ungdomar. Det gäller inte minst de förslag som syftar till att öka kompetens hos personalen vid boendena och den beslutande nämndens uppföljning. Om förutsättningarna ökar för att insatsens kvalitet stärks bör det i sin tur bidra till målet om god hälsa och välbefinnande för barn och ungdomar.

Brottslighet

Genom förslagen om stärkta krav på polisanmälan bedöms förslagen bidra till bekämpning och förebyggande av brott.

3.10 Åtgärder för att förslaget inte ska medföra mer långtgående kostnader/begränsningar än nödvändigt för att uppnå syftet

Vid framtagandet av den föreslagna författningen har Socialstyrelsen utformat bestämmelserna så att de ger utrymme för flexibilitet och behovsanpassade lösningar. Målgruppens behov av stöd och service kan till viss del skilja sig åt. Boendena kan även vara olika utformade. Detta medför att krav kopplat till bland annat kompetens och rutiner behöver kunna ha lokal anpassning.

Inte minst i ljuset av de omfattande brister som redogörs för i avsnitt 1 bedöms de kostnadsmässiga konsekvenserna som presenteras i denna konsekvensutredning proportionerliga till föreskrifternas mål och syfte – att insatsen ska vara av god kvalitet, vara jämlik över landet och trygg och

⁸⁸ Se prop. 1992/93:159 s. 92.

säker för de barn och ungdomar som har insatsen. Om bestämmelserna inte kommer till stånd så finns risk för fortsatta kvalitetsbrister.

3.11 Bedömning av om förslagen överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till EU

Socialstyrelsen bedömer att förslagen är förenliga med Sveriges skyldigheter ur ett EU-rättsligt perspektiv.

4 Ikraftträdande, informationsinsatser och utvärdering

4.1 Ikraftträdande

Författningen föreslås träda i kraft den 1 mars 2027. Bestämmelsen om krav på eftergymnasial utbildning för personal utöver föreståndare som ger omvårdnad och service föreslås dock träda i kraft först den 1 juli 2028.

4.2 Informationsinsatser

Socialstyrelsen kommer att publicera information om föreskrifterna på myndighetens webbplats. Socialstyrelsen kommer att överväga om det inför ikraftträdandet behövs ytterligare informationsinsatser.

4.3 Hur och när konsekvenserna av förslagen kan utvärderas

Socialstyrelsen har en beslutad process för uppföljning av författningar. Syftet med processen är att säkerställa att Socialstyrelsens författningar (föreskrifter och allmänna råd) följs upp på ett systematiskt sätt. Målet med processen är att identifiera och analysera eventuella behov av ändringar i Socialstyrelsens författningar i syfte att säkerställa att författningarna uppfyller krav på att vara aktuella och ändamålsenliga. Den föreslagna författningen kommer att följas upp i enlighet med denna process.

Författningen kan utvärderas efter uppföljning genom dialoger med verksamheter, organisationer och tillsynsmyndigheter m.fl. och/eller enkätundersökning om sådant behov framkommer. Utvärderingen föreslås ske inom fem år från ikraftträdandet.